

TRADICIJSKA BAŠTINA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI IMOTSKE KRAJINE

Žužul, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:148479>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ANAMARIJA ŽUŽUL

**TRADICIJSKA BAŠTINA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
IMOTSKE KRAJINE**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2017.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij: *Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu*

**TRADICIJSKA BAŠTINA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
IMOTSKE KRAJINE**

Studentica:

Anamarija Žužul

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2017. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

1. Uvod.....	6
2. Blagdani	9
2.1. Badnjak.....	9
2.2. Božić.....	10
2.3. Veliki četvrtak	11
2.4. Veliki petak.....	12
2.5. Litnji svetcí.....	13
2.6. Hodočašće u Sinj	14
2.7. Izreke vezane uz blagdane	15
2.7.1. Velika Gospa – jesenski svetac.....	15
2.7.2. Mala Gospa – crna zima.....	15
2.7.3. Sveti Luka	16
2.7.4. Sveti Marko	16
3. Nekadašnji život.....	17
3.1. Zaruke.....	17
3.2. Poljoprivredni poslovi	18
3.3. Odlazak u Slavoniju.....	19
3.4. Gradnja kuća.....	20
3.5. Odlazak preko Biokova u Makarsko primorje	20
3.6. Igre	21
3.6.1. Pipavica pipa	21
3.6.2. Arački-barački	21
3.6.3. Šijavica	22
3.6.4. Šuša-vuk.....	22
3.6.5. Kartanje	22
4. Imotska ganga	23
5. Priče	27
5.1. Predaje	27
5.2. Povijesne predaje.....	28
5.2.1. Harambaša Andrijica Šimić	28
5.2.2. Talijanska okupacija	30
5.3. Mitske predaje	30

5.4. Demonološke predaje	33
5.4.1. Vukodlaci	33
5.5. Pričanja iz života	34
6. Anegdote	37
7. Šala i vic.....	39
8. Usmena epska poezija.....	41
9. Molitve.....	43
9.1. Molitve protiv nevremena	43
9.1. Večernje molitve.....	44
10. Usmeno-retorički oblici.....	51
10.1. Zdravica	51
10.2. Brojalice i brzalice	53
10.3. Rugalice	53
11. Poslovice.....	55
12. Zaključak.....	56
Izvori	64
Popis kazivača:	64
Literatura	64
Sažetak	67
Summary	67

1. Uvod

Petar Gudelj, jedan od najvećih sinova koje je Imotska krajina iznjedrila, o njoj zapisa sljedeće: „*Ima Imota sedmera vrata. Vrata od Neretve. Vrata od Cetine. Vrata od Bosne. Vrata od mora. Vrata od neba. Vrata od zemlje. I vrata od matere.*”¹ Vjerojatno je jedini ljepši susret s Imotskom krajinom od upravo navedenog onaj stvarni koji se može osjetiti svim osjetilima koja su čovjeku na raspolaganju. U drugoj knjizi Gudelj o Krajini ovako prozbori: „*Na malom prostoru, na svega nekoliko stotina četvornih kilometara, ima sve što ima krš: ljepoticu-ponornicu i ponore; jame, spilje i škripe; polja, ponikve i doce; zemlju crljenicu – krv i meso jadranskog krša; kolajnu jezera, jedinstvenih po postanku, zastrašujućoj dubini i ljepoti; zamršen splet podzemnih jezera i rijeka, u koje nikad ne zasvijetliše Mjesec i Sunce, orle krstaše na nebu, poskoke na zemlji, čovječje ribice pod zemljom; narod koji se ukorijeni u krš, oplodi ga i oplemeni i učini kolijevkom, domom i grobom, uzletištem i sletištem.*”² Nakon mnoštva prirodnih blagodati kojima obiluje, Gudelj kao krunu svega na koncu spominje narod koji je dao dušu imotskom podneblju. Upravo taj isti imotski narod zajedno sa svojom višegodišnjom memorijom čini središnju okosnicu ovog rada.

Imotska krajina smjestila se na dodiru povijesnih pokrajina Bosne, Hercegovine i Dalmacije.³ Zbog značajnog položaja između Cetine i Neretve te Jadranskog mora i Bosne i Hercegovine, Imotska krajina nije bila izolirano područje te je putovima bila povezana s okolnim područjima.⁴ Površinom obuhvaća 646 km². *Na zapadu graniči s omiškom i sinjskom općinom, na sjeveru i sjeverozapadu sa sinjskom, duvanjskom i posuškom, s jugozapada i zapada i zapad s makarskom, na jugoistoku vrgorskom, a na istoku i jugoistoku grudanskom općinom.*⁵ Administrativno je podijeljena na grad Imotski te općine Cista Provo, Lovreć, Zagvozd, Lokvičići, Podbablje, Proložac, Zmijavci i Runovići.⁶

¹ Gudelj, Petar, *Put u Imotu*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1996, str. 6.

² Gudelj, Petar, *Moja Imota*, Privredni vjesnik, Zagreb, 1991., str. 5.

³ Ujević, Ante, Kratak pregled povijesti Imotske krajine, Uvod, U: Glibota, Milan, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, Imotski, 1992., str. 9.

⁴ Ujević, Ante, Kratak pregled povijesti Imotske krajine, Rimljani, U: Glibota, Milan, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, Imotski, 1992., str. 11.

⁵ Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Imotski, 1991, str. 11.

⁶ Dragun, Vlade; Ujević, Bože, *Legende imotskog krša*, Agencija za odgoj i obrazovanje; Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju, Zagreb/Split, 2014., str 9.

Ovo područje dobilo je naziv prema imenu grada Imotskoga, a grad, pak, od tvrđave oko koje se razvio. Daniel Alerić smatra da naziv potječe od spoja riječi *in monte* (na planini) kojem je prethodio početni dio *oppidum* (utvrda, grad, varošica) ili, vjerojatnije, *arx* (kula, grad, tvrđava). Tako je došlo do izraza *arx in monte* što odgovara položaju Imotskog. Daljim pojednostavljenjem i pod utjecajem pučke etimologije dolazi do redukcije pa tako grad postaje *arx immonte*, a zatim *immota*.⁷ Konačni naziv pridjevskog oblika – Imotski – preostaje pojednostavljenjem nakon što je otpao drugi dio sintagme korištene u ranijim vremenima – *Imotski varoš* i *Imotska tvrđava*.⁸

S povijesnog gledišta i kroz višestoljetnu opstojnost, može se dokazati značaj Imotske krajine. Hrvati na današnja područja dolaze u prvoj polovici 7. stoljeća. Jedan od važnijih zapisa o hrvatskom imenu i to u jednoj relativno ranoj fazi zasigurno je onaj iz 949. u kojem bizantski car Konstantin Porfirogenet spominje i Imotski, odnosno, tadašnju župu *Imotu*. Župa je obuhvaćala polje i okolna brda te uvale na zapadu do rijeke Cetine, na jugu do Biokove, na sjeveru do planine Zavelima i Kamešnice na istoku do rijeke Neretve.⁹ Smatra se da je grad, tj. tvrđava Imotski podignut na klisuri iznad Modrog jezera za vrijeme kneza Trpimira koji je za to vrijeme uspješno ratovao protiv Bizanta i Bugara.¹⁰ Posebnost spomenute tvrđave očituje se u njezinu položaju; s dvije je strane okružena i zaštićena jezerom, s treće dubokom ponikvom Jelavica docem, dok je južna strana bila zaštićena hridinom i visokim zidom koji se uzdiže na njom pa je samim time bila i pristupačnija.¹¹ Nakon niza hrvatskih vladara, bilo knezova ili kraljeva, na hrvatsko prijestolje 1102. dolazi mađarska dinastija Arpadovića. Za vrijeme mletačkih i hrvatsko-ugarskih borbi za hrvatska područja, Imotska krajina neko je vrijeme bila pod oblasti Zahumlja (Huma), a od 1326. postaje i službeno dijelom Bosne kada je Karlo I. Anžvinac dopustio Stjepanu Kotromaniću prisvojiti pojedine dijelove hrvatskog teritorija. Od tada pa sve do oslobođenja od turske vlasti 1717. godine Imotski i Imotska

⁷ Tako je ispravniji prvobitni izraz *arx in monte* (tvrđava na brdu) zamijenjen izrazom *arx immota* (nepokretna ili pouzdana tvrđava), nakon čega se atribut *immota* osamostalio kao vlastito ime tvrđave, odnosno župe *Immote*, koji su skoro u nepromijenjenom obliku nastavili rabiti (*Imota*). Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica Hrvatska, Imotski, 1991., str. 9.

⁸ Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Imotski, 1991. str. 9-10.

⁹ Ujević, Ante, Kratak pregled povijesti Imotske krajine, Hrvatsko doba, U: Glibota, Milan, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, Imotski, 1992., str. 13-14.

¹⁰ Prvi poznati knezovi Hrvatske bili su Višeslav (oko 800. god.) i Borna (810.-821.) Višeslav je priznavao bizantsku, a Borna franačku vlast, dok su međusobni okršaji tih dviju strana završili pobjedom Franaka. Borna je naslijedio Vladislav, a njega Mislav. Upravo za vrijeme Mislavove vladavine započinju borbe s Mlečanima koje dalje nastavlja njegov nasljednik Trpimir. On uspješnim ratnim ishodima na različitim stranama osigurava mir svojoj državi.

Ujević, Ante, Kratak pregled povijesti Imotske krajine, Hrvatsko doba, u: Glibota, Milan, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, Imotski, 1992., str. 14-15.

¹¹ Isto, str. 15.

krajina spominju se u zajednici s Bosnom.¹² Tako je Imotska krajina postala posljednji dio hrvatskog područja koje su Mlečani oteli Turcima, dok je narod, s druge strane, potiskujući nacionalni te želeći prije svega zaštititi vjerski osjećaj, objeručke prionuo pod vlast jedne kršćanske države.^{13 14}

Nakon Mlečana, Imotska krajina i dalje ima podređen status; najprije dopada pod austrijsku, za vrijeme Napoleona francusku, ponovno pod austrijsku te, do konačnog oslobođenja koncem prošlog stoljeća, pod jugoslavensku vlast.¹⁵ Unatoč višestoljetnom življenju pod „tuđom čizmom,” nematerijalna su kulturna dobra ipak pronalazila načine kako opstati, a posebice to vrijedi za usmenu književnost. Kekez usmenu književnost naziva još narodnom književnošću, a definira je kao *najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkoga stvaranja jezičnim medijem*.¹⁶ Značaj koji joj Botica daje vidljiv je iz iskaza u kojem tvrdi da *etnološka građa i zapis usmenog iskaza predstavljaju vrijednosne stupove tradicijske kulture*.¹⁷ Ako se ta tvrdnja primijeni na imotski kraj, onda je zasigurno jedan on najčvršćih stupova postavio fra Silvestar Kutleša koji je etnografskom monografijom objelodanjenom pod naslovom *Život i običaji u Imockoj krajini* zadužio lokalno, ali i stanovništvo na nacionalnoj razini. Etnografija je i u ovom radu središnji pojam. Doduše, sadržajno neusporedivo skromnija od one fra Silvestra Kutleše, ali ipak autentična. U ovom će diplomskom radu, stoga, biti predstavljeni raznoliki etnografski sadržaji prikupljeni na području Imotske krajine, s tim da prevladavaju terenska istraživanja s područja Grubina.¹⁸ Da Grubine imaju što ponuditi na tradicijskom planu, svjedoči i sljedeći osvrt putopisca Stipe Krca koji prilikom posjeta zabilježi kako *ovdje postoji u privatnome posjedu knjižnica s više od četiri tisuće knjiga, u Grubinama je svojevrsan etnografski muzej koji je najpotpunija etnološka zbirka unikata Imotske krajine s više od petsto predmeta iz života ljudi ovog*

¹² Ujević, Ante, Kratak pregled povijesti Imotske krajine, Imotska krajina u doba Arpadovića i Anžuvina, u: Glibota, Milan, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, Imotski, 1992., str. 15.

¹³ Požarevačkim mirom 1718. godine Mlečani su dobili zemljište koje je bilo dio nekadašnje starohrvatske župe *Imote*, odnosno, Imotskog kadiluka za vrijeme Turaka. Prostor je podijeljen neprirodnom granicom na način da je imotsko polje presječeno linijom u dva dijela: mletački i turski, odnosno dalmatinski i hercegovački.

Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Imotski, 1991., str. 152.

¹⁴ Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Imotski, 1991., str. 150-151.

¹⁵ Isto, str. 412-413.

¹⁶ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 133.

¹⁷ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 114.

¹⁸ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Podbablje.

podneblja, Grubine su selo pjesnika i samoukih slikara, vrijednih poduzetnika i zaljubljenika u pisanje i risanje.¹⁹ Materijal za rad izvorno je zapisan i kao takav se navodi u ovom radu.

2. Blagdani

Godišnji običaji nazivaju se još kalendarski, ročni ili periodički. Takvi običaji vrše se na određeni dan (blagdan ili svečan dan) ili tijekom više dana za vrijeme kalendarske godine, a narod ga svake godine periodički ponavlja i – ne manje važno – iznova i proživljava.²⁰

Bijo je dernek u Prološcu²¹ na Svetog Mijovila i u Durmiševcu²² na Veliku Gospu. Uvik se išlo pješke na ranu misu. Bilo je čeljadi masu. A za Božić bi išli u Drum.²³ Tamo smo božićali po tri dana: na Svetog Stipana, Ivana i na Mladince. Za Novu godinu skupljali smo se svi zajedno, a ako bi bilo sniga, undan smo se puzali na skalama do pojata tako da moremo svi stat i alajgase²⁴. Kako je to bilo lipo, to je nami bila prava zabava.²⁵

2.1. Badnjak

S folklornog stajališta, Badnjak je najplodonosniji dan u godini, a prema obredima i ophodima koji ga obilježavaju, može se podijeliti na Badnje jutro i Badnju noć.²⁶ Naziv potječe od *starocrkvenoslavenskoga glagola b̆deti – „bdjeti”, ili od pridjeva badar i od toga izvedenoga glagola razbadriti se – „razbuditi se, biti budan”.*²⁷ Središnji je simbol toga dana drvo badnjak, a u tradicijskoj kulturi postoje njegove dvije vrste: jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije otpalo lišće dok je druga klada, panj ili truplo stabla raspona od jedan do dva metra, debelo trideset do pedeset centimetara te dva manja komada drveta. Najčešći je panj bio masline ili česmине, odnosno cera ili hrasta koji svojom dugovječnošću

¹⁹ Krce, Stipe, *Malena mjesta srca moga*, Vlastito izdanje, Split, 2006., str. 449., 451.

²⁰ Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 9.

²¹ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Proložac.

²² Mjesto u Imotskoj krajini; općina Proložac.

²³ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Podbablje.

²⁴ U slobodnom prijevodu – opusti se i uživaj.

²⁵ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

²⁶ Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No. 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435., str. 399.

²⁷ Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264, str. 229.

simboliziraju Božju vječnost. U pravilu se pale tri badnjaka²⁸ koje je u Imotskoj krajini i ložio glava-kuće, a ako je on bio nemoćan, zamjenjivao ga je najstariji sin.²⁹

Kad je bio Badnjak, najprije čeljad stoji u kući i izmoli se Boga (zavisi kako ko – očinaš, virovanje i slično) i pospe se slame po podu.³⁰ I kad dolaziš u kuću navečer, tribaš reć: „Hvaljen Isus! Na dobro Vam došla Badnja večer.” A u kuću se unose tri drva badnjaka. Pa kad ovi pozdrave – Na dobro vam došla Badnja večer! – u kući odgovaraju – I s tobom zajedno. Kad se badnjaci unesu, izmoli se Boga i zapale se sva tri badnjaka.³¹ I sutradan oni gore. A slama, tek je se dizala na Tri kralja.³²

2.2. Božić

Božić je jedan od najvećih kršćanskih blagdana koji je usko vezan i uz narodnu tradiciju.³³ To je dan kada kršćani slave Kristovo rođenje, a već je u 3. stoljeću rimski car Aurelijan 25. prosinca proglasio *dies natalis solis invicti* (rođendan nepobjedivog sunca). Da se radi o važnom blagdanu, svjedoče i pripreme koje ponekad započinju na blagdan Svih svetih (1. studenog) pa se ponegdje Svi sveti smatraju *prvim počelom Božića*. Ipak, konkretnije pripreme za Božić započinju oko Svetog Andrije (30. studenog) kada prve nedjelje najbliže tom datumu započinje vrijeme adventa ili došašća. Ovaj period kroz četiri nedjelje obilježava četiritisućljetno iščekivanje od nastanka svijeta do Kristova dolaska. Božić se, stoga, nerijetko smatra prekretnicom i početkom nove godine. Nakon ponoćke, rodbina i poznanici se mirbože ili božićaju, uobičajeno je čestitanje i darivanje, a najčešći je poklon crvena jabuka.³⁴ Božić karakterizira i bogato pripremljen stol za blagovanje, a poželjno je da sretonosni gost (onaj koji prvi ujutro čestita Božić) bude muškarac.³⁵ Vjerojatno se ni na jedan

²⁸ Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91., str. 70.

²⁹ Isto, str. 83.

³⁰ Božićnoj slami pripisuju se apotropejske karakteristike, a iznosi se treći dan Božića ili na Tri kralja. Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264. str. 237.

³¹ U tradiciji Hrvata dvije su vrste badnjaka. Jedna vrsta je grana hrasta (najčešće cera) ili ljeskova grana. Druga je vrsta - truplo hrasta koje se kod kuće presječe na tri dijela, a na najdebljem dijelu ureže se križ. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016, 149-179., str. 161.

³² Kazivačica: Ana Gordana Žužul, rođ. Žužul 1948. Grubine, 16. 8. 2017.

³³ Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995., str.

³⁴ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 13, No. 1. Split, 2004. 5-26., str. 6-8.

³⁵ Isto, str. 18-19.

datum u godini ne daje toliko na važnosti obitelji i zajedništvu kao na Božić, a za njegovanje tog običaja zaslužni su stariji članovi porodice.³⁶

Naše selo je na kažiputu³⁷ imalo svoje kolo. A Karini³⁸ su imali na brigu. I unda bi se tako skupili svi zajedno i momak bi sebi izabra pratnju. I tako on s njon šeta pod ruku unutar kola, a ovi bi okolo pivali. I morala je svaka pristat ako je on nju pikira; bila cura, bila udana žena. Tako su se izmjenjivali i to je bila zabava. A uvijek se pivalo: „Ne širi nan se naše kolo malo, Karinovo bilo i propalo.”³⁹ 40

2.3. Veliki četvrtak

Veliki ili Sveti četvrtak dan je Kristove posljednje večere. Taj dan katolička crkva ulazi u Sveto trodnevlje u kojem se priprema za slavljenje Uskrsa. Na Veliki četvrtak Krist je ustanovio svetu euharistiju te je svoju prisutnost Crkvi i čovječanstvu ostavio u kruhu i vinu koji simboliziraju Njegovo ljudsko tijelo i krv i to kao jamstvo pobjede nad: patnjom, zlom, tamom i smrću. Nakon posljednje večere, Krist je predan vlastima te je bio sudski ispitivan. Prema predajama, smatra se da je Gospa čekala Isusa s večerom napravivši zelje, no On nije došao jer su ga taj dan uhvatili. Zbog toga se u narodu Veliki četvrtak naziva *Zeljavi četvrtak* te se taj dan tradicionalno priprema zelje. Važan čin koji se odvio na posljednjoj večeri bilo je i Isusovo pranje nogu apostolima preko kojeg im je želio dati primjer služenja drugima u ljubavi i poniznosti.⁴¹

A što se tiče Velikog četvrtka, uvijek se kuvalo zelje i vako molilo:

Oj dušice grišna,

³⁶ Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995., str. 153.

³⁷ Lokalno okupljalište na križanju putova.

³⁸ Susjedni zaseok.

³⁹ Kazivačica: Ana Gordana Žužul, rođ. Žužul 1948. Grubine, 16. 8. 2017.

⁴⁰ Slične stihove pisaca Imotske krajine u 19. stoljeću objavila je zadarska Zora dalmatinska, samo što se u njima pozivalo na širenje ilirskog zajedništva: *U kolo se, kito slavna, / Krajišnici Imočani! / Kolo naše jur odavna / Perje zlatno vam sahrani. / U kolo se svi Iliri! / Nek se naše kolo širi!* Horvatić, Dubravko, Imotska krajina u Hrvatskoj književnosti, u: Pezo, Bruno, *Čuvari baštine*, Franjevački samostan Imotski; Služba Božja – Makarska, Imotski, 1989., str. 253.

⁴¹ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, 2015., str. 155-183., str. 164.-167.

*Budi u viri kripna.
Kada budeš putovati
Dugin putin,
Teškin klancin,
Sustit će te duj nečisti.
Pita će te,
Vara će te:
– Jesi moja ili Božja?
Tiš njemu odgovorit:
– Nisan tvoja neg Božja.
Bogu san se obećala
Na blag dana,
Na Veliki četvrtak.
Ko bi ovu molitvu molijo,
Bog mu daj duši raj
Na umrli dan.*

2.4. Veliki petak

„Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Na veliki petak ne slavi se euharistijsko slavlje. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Veliki petak je dan žalovanja, nitko ne pjeva. Veći dio dana provodi se u crkvi, pjeva se Muka Gospodinova i ljubi se raspelo.”⁴² Na Veliki petak obvezan je post, a središnji obred jest obred Križnog puta. U Jeruzalemu je postojao prije dolaska u Europu, dok ga je na europsko tlo u 15. stoljeću uveo dominikanac Alvaro u Cordobi. Od 17. stoljeća taj obred postaje stalna praksa, a početnih sedam postaja Križnoga puta nadopunjeno je s konačnih četrnaest. Najstariji Križni put u Hrvatskoj jest Bogomojanski koji se nalazi i na UNESCO-vom popisu zaštićene nematerijalne baštine. Održava se od 15. stoljeća, a u njemu vjernici prijeđu 20 kilometara. Općenito je velika čast nositi križ na taj dan. Nekad se prijave za nošenje križa primaju godinu dana unaprijed, a tu čast imaju samo najbolji i uzoriti vjernici. Što se tiče molitvi, u pravilu se pjeva *Muka Isusova, Gospin plač* i/ili *Puče moj*.⁴³

⁴² Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, 2015., str. 155-183., str. 167.

⁴³ Isto, str. 167-169.

A na Veliki petak se postilo, ilariba i pilo crnoga vina, a molilo se:

Iđe Diva slavnim grobom,

Cvileći, plaćući,

Za križem se protežući.

- Oj ti moje slavno drvce

Što ti primi sinka moga

Više mrtva nego živa.

A Isus s križa progovara:

- Ko bi ovu molitvicu govorijo

Na blag dana

Na Veliki petak

Bog mu daj

Duši raj

Na umrli dan.⁴⁴

2.5. Litnji svetci

Datumi i događaji vezani za ljetne svetce kojih se kazivač prisjeća – Sveti Ante, Sveta Ana i Velika Gospa – dobro su upamćeni među grubinjanskim pukom jer su to bili dani kad se išlo na zavjet te su se ljudi okupljali u obližnjim mjestima Imotske krajine čija crkva nosi naziv nekoga od spomenutih svetaca. Svetom Anti hodočastilo se 13. lipnja u Vinjane Gornje,⁴⁵ svetoj Ani 26. srpnja u susjedna Poljica⁴⁶ te Velikoj Gospi na blagdan njena uznesenja 15. kolovoza u Proložac⁴⁷. Hodočastilo se najčešće u ranim jutarnjim satima kako bi se izbjegle ljetne vrućine. Nakon duhovnih obreda, uslijedili bi oni svjetovnog karaktera o čemu svjedoči i sljedeća priča:

Bijo je takav običaj da je momak mora curi obavezno kupiti jabuka ako će se š njime šetati kad je dernek. Nije bilo bitno je li ona njegova cura ili nije. Ako se on želi š njon

⁴⁴ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28.4.2013.

⁴⁵ Mjesto u Imotskoj krajini; granično područje općine Imotski.

⁴⁶ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Podbablje.

⁴⁷ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Proložac.

*prošetat da ga vidi narod, mora je kupit jabuka jer nije bilo puno izbora voća ko sad. I to je bilo najčešće liti o Velikoj Gospi, za Svetu Anu, Sveti Ante – ovi litnji svetc.*⁴⁸

2.6. Hodočašće u Sinj

Priča o Čudotvornoj Gospi Sinjskoj usko je povezana s poviješću Šćita u Rami u čijoj se crkvi nalazila slika čudotvorne Gospe od Milosti. Pretpostavlja se da je sliku donio sv. Jakov Markijski. Za vrijeme turskih osvajanja, crkva, fratri i samostan u Šćitu stradali su četiri puta: 1557., 1653., 1662. i 1667. dok je peti put nastradala u listopadu 1682. godine kad su crkvu zapalili pravoslavci iz okolice Kupresa. Ipak, čudotvorna je slika Gospe od Milosti preživjela sva neprijateljska nasrtanja i svaki je put ostala neoštećena. Nakon što su Turci poraženi pod Bečom 1683., uslijedila je njihova odmazda nad Hrvatima katolicima zbog čega su Hrvati počeli napuštati bosanskohercegovačko tlo te su se počeli naseljavati po Dalmaciji. Jedino što su sa sobom ponijeli bila je slika Gospe od Milosti, a predvodio ih je fra Pavao Vučković. Jedno su vrijeme boravili u Dugopolju i Splitu, a potom 1696. odlaze u Sinj gdje su pripremili teren te su naknadno donijeli čudotvornu Gospinu sliku.⁴⁹ Godine 1715. Turci su došli nadomak Sinja. Prvo su pokorili Otok, a zatim je 8. kolovoza započeo pohod na sam grad. Vrhunac turskog napada bio je 14. kolovoza. Cijelo to vrijeme narod se molio pred Gospinom slikom koja je bila postavljena na oltar sv. Barbare u crkvi sv. Mihovila u središtu sinjske tvrđave. Turci su te noći čudesno poraženi; nastradalo je njih 10 000, a preživjeli su propovijedali kako su svake noći za vrijeme opsade grada viđali ženu koja je u jakoj svjetlosti hodala zidinama grada. U znak zahvale, branitelji su Gospinu sliku okrunili zlatnom krunom,⁵⁰ a u spomen nevjerojatne pobjede već se 302 godine trči Sinjska alka.⁵¹

*Išli smo prije u Sinj Gospi na zavit vršit svoje zavite. Nije undan ni bilo auta, sve smo mi to na noge prošli. Sastajali bi se u grupi i išlo je i staro i mlado. Danas bi išla jedna kompanija, sutra druga tako da niko nije obnoć bijo sam, tako smo se podilili. I ka dođeš anamo, obližeš oko Gospe, platiš misu što si vapija, čuješ propovid i odatle gangajući kući. E, gangat se uvik moglo.*⁵²

⁴⁸ Kazivač: Marinko Žužul rođ. 1943. Grubine, 16. 8. 2017.

⁴⁹ Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Zadar, 2017., 153-177., str. 154.

⁵⁰ Isto, str. 164.-166.

⁵¹ Isto, str. 154.

⁵² Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine 28.4.2013.

2.7. Izreke vezane uz blagdane

U Grubinama se često koriste izreke koje povezuju blagdan nekog svetca s očekivanim meteorološkim uvjetima. Izreke koje će biti navedene u nastavku poznate su starijim, ali i mlađim naraštajima koji ih lako usvajaju i zajedno doživljavaju kao lirsku tvorevinu. Najčešće se spominju u periodu kad je blagdan; kad padne prva kiša oko blagdana Velike Gospe, kad zatrebaju dugi rukavi oko blagdana Male Gospe, kad osjetno zahladi oko blagdana Svetog Luke te kad učestaju lijepi proljetni dani oko blagdana Svetog Marka. Analogno tome, datumi spomenutih blagdana bili su orijentiri starijim generacijama ne samo u percepciji vremena, nego i u provođenju aktivnosti vezanima uz vrijeme; tako su se pripremala drva za ogrjev koja trebaju doteći od Svetog Luke do Svetog Marka.⁵³

2.7.1. Velika Gospa – jesenski svetac.

Blagdan Velike Gospe koji se slavi 15. kolovoza središnji je marjanski blagdan. Toga dana vjernici slave Marijino uznesenje na nebo te tih dana nastoje hodočastiti u neko od marjanskih svetišta. Teologija poučava da je Marijino uznesenje na nebo vrhunac njezina bogomajčinstva, vječnog djevičanstva i bezgrešnog začeca. Nauk o njezinom uznesenju postaje kršćanska dogma koju je 1. studenog 1950. godine proglasio papa Pio XII., a dogmi prethodi duga tradicija, stara gotovo kao i sama Crkva.⁵⁴

2.7.2. Mala Gospa – crna zima.

Mala Gospa spomendan je rođenja presvete Bogorodice Blažene Djevice Marije. Slavi se 8. rujna. U Starom zavjetu navijestili su je Bogom nadahnuti pisci i proroci tako da njena povijest seže i prije njenog rođenja (zapisana je već i na prvim stranicama Svetoga pisma). Nakon pada praroditelja u grijeh, Bog ih kori zbog neposlušnosti i protjeruje iz raja. Zatim se obraća zmiji – zavodniku: „Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvojeg i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti ćeš vrebati petu.” (Post 3, 15). *Drugi vatikanski sabor uči da je Marija proročki označena u tom obećanju o pobjedi nad zmijom, a*

⁵³ Kazivačica svih izreka: Marija (Maša) Matković rođ. Karin 1940., Grubine, 7. 8. 2017.

⁵⁴ Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998. str. 177. -178.

koje bi dano našim praroditeljima pošto su sagriješili. Dalje poučava (Drugi vatikanski sabor): „S Marijom, uzvišenom kćeri sionskom, poslije dugog čekanja obećanja, ispunjaju se vremena i ustanovljuje se nova Ekonomija, kad je Sin Božji od nje uzeo ljudsku narav, da otajstvima svoga tijela oslobodi čovjeka od grijeha.”⁵⁵

2.7.3. Sveti Luka

Sveti Luka Evanđelist bio je Sirijac rodom iz Antiohije. Potjecao je iz poganske sredine, a Pavlove poslanice i Djela apostolska dokazuju da je bio pratitelj i učenik svetog Pavla. Uz Pavla se prvi put spominje na njegovom drugom misijskom putovanju od Troade do Filipa. Pratio je Pavla i na putovanju u Rim, a bio je s njim za vrijeme oba njegova tamnovanja. Ne može se sa sigurnošću reći kada i u kakvim okolnostima umire, no crkva ga u bogoslužju slavi kao mučenika te na njegov blagdan 18. listopada upotrebljava crveno liturgijsko ruho. Iako sam nije bio sudionik svih događaja koje navodi u evanđelju, bio je dostojan i vjeran službenik evanđeoske poruke.⁵⁶

Sveti Luka – met u nidra ruke.

2.7.4. Sveti Marko

Sveti Marko Evanđelist rođen je u Cireni oko 10. godine, a mučeničku smrt podnosi 25. travnja 68. u Aleksandriji. U domu njegove majke Marije sastajala se prva kršćanska zajednica u Jeruzalemu, a po nekim izvorima, Isus je posljednju večeru blagovao upravo u kući Markove majke. Sveti Petar bio mu je kum, a on je bio Petrov tajnik i tumač grčkog jezika. Na misijska putovanja odlazio je sa svetim Pavlom te s ujakom Barnabom. U proljeće kad se slavi blagdan sv. Marka, česti su blagoslovi polja, usjeva i vinograda.⁵⁷

Ne vadi ji (ruke) vanka, do Svetoga Marka.

⁵⁵ Ozanam, bl. Frédéric, u: Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998. str. 269.

⁵⁶ De Brébeuf, Sv. Ivan; Jogues, Izak, u: Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998. str. 413.-414.

⁵⁷ Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016. 259.-281 str. 280.

3. Nekadašnji život

O nekadašnjem načinu života najviše je informacija udijelila kazivačica Zorka Žužul. Ovo poglavlje obuhvaća pet različitih epizoda pod sljedećim naslovima: Zaruke, Poljoprivredni poslovi, Odlazak u Slavoniju, Gradnja kuća te Odlazak preko Biokova u Makarsko primorje

3.1. Zaruke

Među starijom populacijom priče o tzv. silima, zavođenju i zarukama spadaju među omiljene. Osim što predstavljaju važnu životnu prekretnicu, rijetko se dogodi da se sve odvije glatko i bez većih iznenađenja, a tome svjedoči i sljedeći izvještaj.

Svaku večer bilo je silo. Monci su dolazili našin kućama i tako smo sidili. Imala san momaka Bog zna kliko jerbo bila san mlada, zgodna, valjala. I tako doša jedan da će me ženit. On mislijo ozbiljno, a ja san uvik znala da od toga neće bi ništa. I mi smo tada, kad bi sidili, igrali prstena i kad se toga igraš, undan se ljubiš. Ako te zapadne, valja se ljubiti, taki bijo običaj. Kad ovi, doša taj da će me ženit i poveo sa sobom svoja dva rodijaka, i sve tu večer. A ja ga nisan mogla čut ni vidit; neću ja ić za nj ka ga ne volin. A meni brat Živko govori da bi svaka ošla za nj kad je jedinak, zašto nećeš, znaš. A ja se odman sitin Marka. On bijo u selu, doša u Staroga Bujrova kuću i oni njemu govore: „Udaje se Đoka“ – kako je meni ime Zorka pa me Đoka zvali. Kad on upita za koga, a oni kažu da je doša Luka Kotmanov i da bi je priveo. A on doša brzonbolje meni u kuću i po Živku poručio da izađen vanka, da prid njima ne govori. I ja izišla, kad šta je: pita on mene je li je iđen večeras za Luku. Ja goorin da ja za nj neću, rekla san ja materi. A Marko goori: „Eo vako, ako oćeš, to su tvoje stvari, ti si gospodar o sebe, a ako ćeš osta za me, ostani, ja ću te ženit. Ne mora to bi danas, sutro, ali osta ćemo nas dvoje s dogovorom.“ I ja kažen: „Dobro, reću ja njima da iđu ća.“ Sve san ja to rekla materi i sakrila se da me ne nađu. Oni su mene kašnje tražili, misle se di san, a ne znaju još da san ja Luku odbila.

Na pitanje gdje se sakrila odgovorila je:

A ošla san ja ispod kuće, dolikar san se sakrila. Čula san ja – oni mene zovu, a ja neću da se ozovnen. I mater njiman kaže da ja neću za Luku i da otiđu.

A imala san ja i trećeg monka – Cara. I doša on, ka san ja ostala za Marka, ka me već ostavio za se, u Nede Šomanove i kaže on meni da ostavin Marka i da iđen za njega, a ja kažen da ne bi Marka ostavila da mi sve svoje stanje da. Jerbo ja san više volila Marka. I tako san i njega odbila i sidila san s Markon godinu dana. Ljubovali smo i nakon godinu dana, tek smo se vinčali. Morali smo se spremit, on je radijo oko mora, nije to bilo lako. Dok je kupijo krevet, znaš. A i ja san se, doduše, morala opremit. Imala san robu za krevet: sukance, štrace i lancuna dva; to san ja sve imala za krevet i tako san se za dotu spremila i udala. A naj san više došla za nj što je najlišpe gange piva. Njega su vodili na silo samo da in piva. Volijo je gangu – Bože! Ima je lipo grlo čudo jedno i tako je š njiman oda po silima i piva gangu.⁵⁸

3.2. Poljoprivredni poslovi

Poljoprivredni poslovi imali su središnju ulogu u životu „imotskog čovika“. Osim što se na taj način prikupljala hrana za vlastita domaćinstva, dodatnim radom moglo se zaraditi i nešto novca za „sa strane“. Kazivačica propovijeda kako je najviše radila u vinogradima, zatim spominje situacije u kojima se imala priliku okušati u sadnji i sabiranju duhana te zaključuje s ostalom hranom koja iziskuje ovakvu vrstu rada.

Ja san ko cura radila na nadnici. Imala san svoju motiku i uvik san š njon kopala; znalo se koja je moja. Radile su ženske tada ko i muški. Kad ne bi imali kravi piće, krčili bi po troskoti i undan to operi na Jarugi⁵⁹ da ne bude zemljava. Kad bi se to prosušilo, nalagaj i donesi kravama da izidu. I najviše smo krčili u drugon i u trećen misecu. A kad nismo mogli motikon, undan smo nosili mašklin da nan bude lašnje.

Jedni su iz Imockog imali bogastvo. Imali su više o deve kanapa zemlje u Mujića polju.⁶⁰ I tako bi ja radila, jačala se i dobij dnevnicu ko sada dvista kuna. I undan, kako zaradin, tako sebi uzmen komad robe. Čaća je radijo za u kuću pa nisan tribala dava njima. I

⁵⁸ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

⁵⁹ Lokalni potočić.

⁶⁰ Dio imotskog polja.

on je vridan bijo, svašta je radijo. Prija nije bilo kolaca i žica pa je mora taklja loze.⁶¹ Ja bi išla iz Imockog i uprti na sebi takalja i nosi do Mujića polja pa bi ćaća meća oko jedne loze po pet takalja. Ma nosila san ja i ručke radnicima. Dok san uprtila taklje, u rukama san u dva bronzina nosila za izist. Mora čeljad koja radi na njivi ručat. A ka je tribalo više zaradi za vezanje i promanjivanje,⁶² undan bi meni gazda poručio da ja nađen radnika i undan ja pozovi radnika kliko triba. I kad bi gazde meni naplatile, ja njima podaj njiov dijo.

A isto smo tako sadili duvan. Meni je sestra živila u Zmijavcin⁶³ i ona bi mene zvala u pomoć i tamo bi brali duvan, nizali bi ga zelena na igle pa utraj konac o tri-četri metra i ostavi da se suši. To bi obisili na brokve s jedne i druge strane petlje i kašnje se pačijo.⁶⁴ Osim toga, svašta smo radili. Ka bi došlo proliće, sadili bi kumpira, važo, kapulu, pamidore, paprike, krastavce, sijala bi se salata, a u docu smo parali radića. Tražili smo po ledinama i to bi nam bilo misto salate ka ne bi imali.⁶⁵

3.3. Odlazak u Slavoniju

Odlazak Imočana u Slavoniju bio je jedan od povremenih egzodusa pod parolom „trbuhom za kruhom” i to u doslovnom značenju. Naime, u Slavoniju se odlazilo raditi, a za uzvrat se dobivao kukuruz koji je kasnije prerađivan za potrebe domaćinstva. Ovakvi odlasci nisu bili toliko dugotrajni pa su i za članove obitelji bili podnošljiviji.

Bili smo u Slavoniji u kukuruzu jerbo, po sridi je bila pura. Plaćali bi kliko smo se pogodili. Dotrali bi po pe-šes-sedan kintala kukuruza. Ka bi došli kući, mlili bi kukuruz na mlinici kod Vrljike⁶⁶ i imali bi kukuruzova kruva i za puru.

A pekli smo mi svaki dan i krov poda sačon. Skuvaj ga u načavan, naloži vatru da se komin ugori i kad se vatra istrne, metneš krov na komin, pokriješ ga sačon i tako se peče. A

⁶¹ Takljanje – postavljanje čvrstih uspravnih štapova koji služe lozi kao potporanj.

⁶² Promanjivanje – oslobađanje loze suvišnog tereta, najčešće podrazumijeva uklanjanje lišća i tzv. zaperaka – grana na kojima se ne nalazi grozd.

⁶³ Mjesto i općina u Imotskoj krajini.

⁶⁴ Pačiti – slagati, sortirati.

⁶⁵ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

⁶⁶ Rijeka koja teče velikim dijelom Imotske krajine.

*puru smo dilili sa paljkom. Bijo je paljak ovolikački, veličak ko pe kašika i š njim se dilile bublje pure ka ne bi bilo kruva.*⁶⁷

3.4. Gradnja kuća

Da pojedini poslovi nisu isključivo muški, svjedoči i sljedeća epizoda iz života kazivačice. Naime, ona je aktivno sudjelovala u procesu izgradnje kuća pa je zbog svoje sposobnosti i zanimanja (koja se rijetko pronalazi kod ženskog roda) bila prava atrakcija u Grubinama, ali i izvan njih.

*Ja san ti bila vridna: radila po polju, po kući, đubar raznosala i gradila san kuće pa me svak zva za mišat malter. Smutila bi ja to, iskreni u karijolu i nosi majstorin i so tin bi se gradila kuća pa dobij dnevnicu. I svoju san napravila jerbo, Marko je bijo u Njemačkoj. Kašnje san napravila i kužinu, i kućar, i kokošinjac i garažu. Jesan i, ka san kupila frezu, odman san prvi dan naučila vozit. Pametna san ja bila, primala san u glavu i svi su mi se čudili zbog toga. Eee, sve san ja znala i sad se mislin di je moja pamet ošla pa ovako zaboravljan. A samo mi je jedno ža u životu. Ža mi je što nisan auto kupila, i danas bi ga ja vozila da iman. Kako Nikola Galin⁶⁸ gonja, a osandeseišes mu godina, mogla bi i ja.*⁶⁹

3.5. Odlazak preko Biokova u Makarsko primorje

Mnogi Imočani odlazili bi u Makarsko primorje kako bi pomogli primorcima u skupljanju maslina, dok bi zauzvrat dobili određenu količinu maslinova ulja. Najčešće se odlazilo na nekoliko dana početkom jeseni, a boravili su u skromnim uvjetima koje bi im ustupili domaćini.

Išli smo priko Bijakova u Podgoru kupit masline. Cili dan bi radili za po litra ulja i undan, kad bi napravili posa, oni ti to podaju. Ako si radijo dvaest dana, dobijo bi dese litara maslinova ulja i so tin bi se začinjala rana. I sve se to išlo pješke i nosi na sebi do kuće. Jedanput sam radila četrdesa dana i dobila san dvaest litara ulja. A jesan tada bila sritna. I

⁶⁷ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28.4.2013.

⁶⁸ Sumještani kazivačice.

⁶⁹ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28.4.2013.

*ovi, da se vratim, mi smo gangali puton i undan bi nas čuli naši monci; poznali nas po pivanju i došli nami. A mi jadni umorni i jedva čekali kad ćemo leć.*⁷⁰

3.6. Igre

Igre su se u pravilu dijelile na momačke i djevojačke zabave te na dječje i zajedničke igre.⁷¹ Igre *pipavica-pipa*, *arački-barački* i *šuša-vuk* pripadaju zajedničkim igrama, *na karte* pretežito igraju muškarci, a nije isključeno da ne mogu ni žene, dok su *šijavicu* igrali isključivo muškarci.

3.6.1. Pipavica pipa

Ovu igru je mater s nama igrala obično zimi kad ne moremo vanka. Sidnemo u krug i stavimo svi po jedan prst na kolino i vođa igre počima tako da uperi prstom u jedan položeni prst pa ide redom okolo govoreći:

Pipavica pipa – na vile, na kule – na babine šćape – na didove gnjate – koga reda – po goveda – moga brata – solupana – zovite ga scopac.

Na prstu di završi posljednja riječ – scopac – taj bude kažnjen čvokom u glavu.

*Poslije čvoke, on priuzima igru i nastavlja dalje. Ne smi ista osoba vodit igru dva puta uzastopce.*⁷²

3.6.2. Arački-barački

*Igra u kojoj se nas više drži za ruku. Imaju dva reda i unda ovi iz jednog reda pitaju: „Arački-barački, koga ćete?” I unda oni kažu neko ime. I sad taj koga su izabrali trče, a svi u lancu se dobro drže za ruke. Ako taj probije (lanac), uzme jedno sa sebon i vodi ga na svoju stranu. Ako ne probije, unda ga ostavljaju za sebe.*⁷³

⁷⁰ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28.4.2013.

⁷¹ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997., str. 306-309.

⁷² Kazivačica: Antica Žužul, rođ. 1957. Grubine, 2. 4. 2015.

⁷³ Kazivačica: Ana Gordana Žužul, rođ. Žužul 1948. Grubine, 16. 8. 2017.

3.6.3. Šijavica

Šijavice se igralo udvoje (jedno protiv jednog) ili može u parove (dvoje protiv dvoje). Broji se od „dô” pa dalje „tre, kvatro, cinkva, šije, šete, oto, nove, tuti”. I unda se zbrajaju prsti od jednoga i drugoga; pretpostaviš kliko će taj drugi bacit i zbrojiš sa svojim. Ko je zva „kvatro”, mora imat zbroj četiri (npr. dva prsta s obe strane) i, ako pogodiš, dobiješ punat. Ako su oba igrača zovnila isto „kvatro”, ničije je, igra se dalje. Kad se zbraja, ispod „dô” nema niže, ispod dva nema; ne mere jedan. I tako bi se igralo u dvanest punata, ili u šesnest ili u dvaestjedan. I unda se moglo i produživat. Rećemo, ako si ti stiga na jedanest-jedanest, nećeš kidat, nego kažeš – idemo u šesnest – pa tako i do dvaestjedan ako oćeš. I ako dođe dvadest-dvadeset, unda nema produživanja nego se vraća nazad; vrati se do šesnest. Ili se kida pa do dvestjedan, ali nema dalje do dvestjedan. I igralo se najviše od vino, jedna partija – bukara vina.⁷⁴

3.6.4. Šuša-vuk

Uzmeš bajam u ruku da se ne vidi i neko pogađa koju stranu od bajma si okrenijo prema njemu. Ako okreneš ono tupo, to je šuša, a ako okreneš ono oštro, to je vuk. I tako bi pogađali, ali bilo je varanja... Ma svega je bilo.⁷⁵

3.6.5. Kartanje

Iš, mi na karte igrali non-stop. I ko cure, između sebe smo igrali. Naj smo više volili igrat o Božiću na bajme, nije bilo od pare. Pa tuči na banku po pedeset, dvadeset, deset bajama. Ako ti je dobra karta, undan tučeš na pedeset. Ako dobiješ – tvoje je, a ako izgubiš - platiš i ide banak dalje. Sve je to tako bilo. I undan bi se monci dogovarali; znali su oni da mi igramo na karte pa bi govorili među sobom: „Ajmo u Džudžulovi cura, one igraju na karte.” I tako su oni od dragosti dolazili i nas gledali. Znali bi i zaigrat su nami, ali mi bi in na vakat rekli: „Morete vi igrat s nami ako ste bajma ponili. Ako niste, džaba van je, ne morete igrat i gotovo. Ne damo mi naše bajme.” I undan je bio cirkus i smij oko toga.⁷⁶

⁷⁴ Kazivač: Marinko Žužul, rođ. 1943. Grubine, 16. 8. 2017.

⁷⁵ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

⁷⁶ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

4. Imotska ganga

Ganga je dvostih koji se ubraja u pučku književnost, a riječ je o natpjevavanjima povezanim s različitim prigodama.⁷⁷ Najreprezentativniji je oblik izvorne folklorne glazbe većeg dijela središnje-dinarskog područja. Istraživači su suglasni da nastaje oko 1900. godine i to upravo na području Imotske krajine, a postoji više pretpostavki o nastanku imena: prva je ta da su prateći vokali pjevali napjev na slogovima gan-gan hotimice imitirajući gusle, druga je dovođenje u vezu izraz *ganga* s albanskom riječi *kang* (genge) što znači pjesma, veselje, zabava, a mnogi lingvisti idu korak dalje pa navedenu albansku riječ dovode u vezu s latinskim glagolskim oblikom *canto*.⁷⁸ Pjevanje gange poprilično je jednostavno; najčešće je praćeno ojkanjem u desetercima, a obično se rimuju dva stiha, rijetko kad više njih.⁷⁹ Pojedini dvostihovi imaju umjetničku i životnu funkciju.⁸⁰

*Ja kroz selo zaganga polako
da me čuje staro i nejako.*

*Gango moja, tradicijo stara,
ti si lipa da ti nema para.*

*Ženit ću se i ja ove zime,
da se mater ima svađat s kime.*

*Sad se cure udaju na rate,
tri miseca pa se opet vrate.*

*Iđu selon dva života estra,
Živko Žužul i Zorka mu sestra.*⁸¹

⁷⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 127.

⁷⁸ Buble, Nikola, Ganga u kontekstu svekolike autohtone folklorne glazbe Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine, Ganga, u: Glibota, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 1992., str. 150-152.

⁷⁹ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997., str. 315.

⁸⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 127.

⁸¹ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

Sveti Ante, dat ću ti šilježe.

Samo kaži di curice leže.

Gospe moja, doću ti na zavrit,

Pomozi mi svekrvu udavit.

Sveti Ante, moli ću se tebi

Da mi dragi poginijo ne bi.

Majko moja, ne daj me u Bosnu,

Zakopaj me u livadu rosnu.

Sunce moje, na visoku ti si.

Zlato moje, na daleko ti si.

O moj sveti Jure s Bijakove

Čuvaj moga dragoga brkove.

Gospe moja, čuvaj dragog moga,

U matere sina jedinoga.

Moj se dragi ni rodijo nije,

Ćaća mu se u bešiki smije.⁸²

⁸² Kazivačica: Marija (Maša) Matković, rođ. Karin 1940. Grubine, 7. 8. 2017.

Neću Druma,⁸³ neću Begovine,⁸⁴

Mene srce vuče u Grubine.

Šćuca mi se, ko li me spominje?

To je mali iz Donje Glavine.⁸⁵

Od sve hrane najvolim salate.

Od momaka najdraži mi Ante.

Kada more izađe na Dubce,⁸⁶

Onda, dragi, vraćam ti poljupce.

Promisli se, dragi, pa mi reci

Koliko smo sidili miseci.

Ne bi dragom učinila na ža,

Draži mi je nego stara maža.

Moj dragane, iman te u vidu,

Ko no čašu slupanu o zidu.

Svekrvice, naći ću ti zgodu,

⁸³ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Podbablje.

⁸⁴ Ivanbegovina – mjesto u Imotskoj krajini; općina Podbablje.

⁸⁵ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Imotski.

⁸⁶ Primorski dio općine Zadvarje.

Dubok bunar i u njemu vodu.

Svekrvice, lipo se uredi,

Kad ja dođen, visit ćeš o gredi.

Ljubi, dragi, mene – tebe ja ću.

Ljubit ću te, dušo, da koga ću?!

Oj Božiću, i ti si baraba.

Ode moja, pečenica džaba.

Krave moje, mirujte u toru,

Doće vama junac na motoru.

Stipan Radić brkove napuva,

Moli Boga da Hrvacku čuva.

Anđe moja, bila si na glasu,

Sad mi, jedna, otekla u pasu.⁸⁷

Oj, divojko, materina mala

Ja se šala, ti bi se udala.

Moj dragane, prebolio bole,

⁸⁷ Kazivačica: Divna Žužul, rođ. Matković, 1968. Grubine, 7. 8. 2017.

Ja ću za te ako imaš škole.

Sveti Ante, žeževački⁸⁸ kume,

Kad ćeš Maloj Gospi u Katune?⁸⁹

Ovo su ti Žužulova braća,

Curu vode, a ne zna joj ćaća.⁹⁰

5. Priče

Pričanje je govorenje nekog sadržaja iz neke povezane zajednice oblikovanog u književnu strukturu. Priča je termin kojim se koriste svi sudionici usmenoknjiževnog priopćavanja: i stvaratelji, i kazivači, i slušatelji. Stvaratelj bira motive koji mu se čine zanimljivima te oblikuje unutrašnji ustroj strukture koristeći stilska izražajna sredstva na sebi svojstven način. Onaj tko priča vodi se glavnom fabularnom niti, no uvijek improvizacijom (namjernom ili nenamjernom) unosi „nešto svoje”. Neki se slušatelji nakon poslušane priče sami poželeva okušati u pričanju, a svaki od pripovjedača nastoji uvesti ono što bi trebalo doprinijeti poboljšanju priče. Tako je postupak priče u stalnom pogonu, do unedogled.⁹¹

5.1. Predaje

Predaja je vrsta priče čija je glavna karakteristika vjerovanje u istinitost njezina sadržaja. Velik broj usmeno-proznih oblika može se pronaći u svetim knjigama; u Vedi (staroindijsko-sanskrska sveta knjiga), Bibliji, Talmudu, Tipitaki i Kur'anu. Dragić predaje

⁸⁸ Žeževica – mjesto u općini Šestanovac.

⁸⁹ Mjesto u općini Šestanovac.

⁹⁰ Kazivač: Marinko Žužul, rođ. 1943. Grubine, 16. 8. 2017.

⁹¹ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str 147.

klasificira u šest kategorija: povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke) i demonske (demonološke) predaje te pričanja iz života.⁹²

5.2. Povijesne predaje

Mnogi su važni povijesni događaji i osobe opjevani u epskim pjesmama. Prema povijesnoj kronologiji, epske pjesme, povijesne pjesme i povijesne predaje mogu se klasificirati na:

1. Agrafijsku epohu.
2. Doba drevnih Grka.
3. Ilirsko i rimsko doba.
4. Starohrvatsko doba.
5. Epoha od ujedinjenja hrvatske do vladavine narodnih vladara (925. – 1463.).
6. Epoha osmanske vladavine (1463. – 1878.).
7. Period od konca 19. do 1914. godine.
8. Razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918. – 1990.).
9. Epoha SFRJ (1945. – 1990.).
10. Period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990. –).

U mnogim se epskim pjesmama i predajama proteže mitska tematika iz agrafijske i pretkršćanske etape.⁹³

5.2.1. Harambaša Andrijića Šimić

Nakon pada Bosne i Hercegovine te Hrvatske, počinju se pojavljivati uskoci i hajduci. Uskoci su bili kršćani koji su bježali iz bosansko-hercegovačkih najčešće u dalmatinska područja te su na poticaj Mlečana pomagali braniti hrvatske krajeve u borbi protiv Turaka. Hajdučija se, s druge strane, u literaturi prvi put spominje 1550. godine. Ono po čemu se hajduci razlikuju od uskoka jest samostalnost i neovisnost njihova djelovanja. Mišljenja o

⁹² Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 33-34.

⁹³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 274.

hajducima podijeljena su pa ih tako jedni smatraju razbojnicima dok ih drugi mistificiraju i uzvisuju. Suprotstavljena mišljenja vjerojatno proizlaze iz njihove klasifikacije jer su postojale četiri kategorije hajduka: hajduci zulumčari (turski hajduci) činili su zlodjela nad kršćanima, hrvatski i srpski hajduci razbojnici koji su također činili nažao kršćanima, hajduci osvjetnici koji su se borili protiv osmanskih okupatora te muslimanski hajduci osvjetnici.⁹⁴

Andrijica Šimić jedan je od najpoznatijih hajduka ovih prostora. Rođen je u listopadu 1833. godine u Alagovcu kod Gruda. Već u desetoj godini odlazi u Mostar agi *Tikvini* u službu te tu ostaje punih deset godina. Od trenutka kada se odmetnuo u hajduke, harao je po Rakitnu, Doljanima, Kupresu, Livnu, Glamoču, Imotskom i Vrlici. Narod ga opisuje kao zaštitnika potlačenih i sirotinje, a o njegovoj odvažnosti svjedoči i podatak da je progonio čak i bogatije kršćane. Godine 1866. izdan je i predan turskim vlastima. Ono što je posebno obilježilo njegov život izdaja je kuma Ante Garca iz Runovića. Garac ga je, naime, okrijepio nakon zasjede u kojoj je ovaj jedva izvukao živu glavu, no pogazio je riječ te ga je predao austrijskim vlastima. U tom trenutku Andrijica Šimić proklinje Garca rekavši: „*Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile.*” Te je godine (1878.) Šimić osuđen na doživotnu robiju pa u tamnici u Koprju boravi više od 29 godina, sve dok ga nije pomilovao car Franjo Josip 1901. godine. Njegovo oslobođenje dočekano je s oduševljenjem na *Splitskoj rivi*, a postoje vjerovanja da je NK Hajduk dobio ime upravo po njemu. Iznenada umire u veljači 1905. i to u Garčevoj kući koji je spletom okolnosti umro dva dana ranije. Obojica su pokopana u isti grob te se na taj način obistinila Šimićeva kletva.⁹⁵ Vrijedan zapis o njegovu životu pjesma je Ivana Mimice *Andrija Šimić, hajdučki harambaša*. Nastala je 1892. nakon što je Mimica izašao iz zatvora, a temelji se na razgovoru s Andrijicom Šimićem. Do 1932. pjesma je doživjela sedam izdanja, a u nešto promijenjenom obliku tiskana je početkom prošlog stoljeća u Chicagu.⁹⁶

Andrijica je bio sitne građe, a moga je magarca s mista priskočit. Bio je hajduk, ratova je i protiv bogati, a zna je dobro govorit pa bi tako reka:

- Valja zasvirat i za pas zadit.

⁹⁴ Isto, str. 348-351.

⁹⁵ Isto, str. 411-414. O Andrijici Šimiću više: Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99-113.

⁹⁶ Milas, Mijo, *Hajduk Andrijica Šimić*, vlastita naklada, Zagreb, 1972., str. 79.

Svagdi je oda pa tako i po Zmijavcin⁹⁷ i po Drumu.⁹⁸ Jednom bila kiša, a Andrijica se sklonio u fratrovu kuću. I pita on u fratra mantil, njegov abit. I fratar njemu da. Kad je pristala kiša, doša je u tom abitu kući i iša je ćaću ispovidit.⁹⁹

5.2.2. Talijanska okupacija

Kazivačica govori o vremenu talijanske okupacije koja se odvijala početkom četrdesetih godinama prošloga stoljeća. Tada su na dalmatinske prostore dolazile talijanske vojne postrojbe koje su se, kako narod prepričava, korektno i nenasilno odnosile prema autohtonom stanovništvu. Za njemačke vojnike, s druge strane, većina ne dijeli takvo mišljenje.

Ka smo mi bili mali, dolazili su jedno vreme vojnici iz Italije. Oni u nas bili u službi, znadeš. I mi tako mali bili željni svega i svačega pa bi se njizih dovezali da nan daju štogod za izist. A šta će dat jadni vojnik kad i on čeka ka će dobit svoj dijo i ka nema ništa uza se. Ali ko da smo mi dica to znali. Undan bi mi došli do nji i govorili: „Dane uno poko pane, dane uno poko pane”,¹⁰⁰ a oni bi samo gledali u nas i smijali se. E, tako smo mi mislili neće li nan da štogod, i još po njiovu pričali. A oklen su imali?¹⁰¹

5.3. Mitske predaje

Mitske predaje podrazumijevaju priče o vilama ili povijesnim osobama kojima su pripisane nadnaravne sposobnosti. Smatra se da su vile bile zavodljive prirode te da su se mladićima javljale u snu. Bitno je istaknuti da im se pripisuju pozitivne osobine,¹⁰² dok su našao činile samo u slučaju ako bi se otkrila tajna da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja.¹⁰³ Kroz narodnu prizmu doživljava ih se kao bajkovite ljepotice u bijelim ili plavim

⁹⁷ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Zmijavci.

⁹⁸ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Podbablje.

⁹⁹ Kazivač: Zvonimir Žužul, rođ. 1989. Imotski, 20. 8. 2017.

¹⁰⁰ Talijanski *Dammì un po' di pane* na hrvatski znači *Daj mi malo kruha*.

¹⁰¹ Kazivačica: Zorka Žužul, rođ. Žužul 1933. Grubine, 28. 4. 2013.

¹⁰² Pozitivne osobine vila po predajama kazivača: izliječile od bolesti, pomogle tkati ruho za udaju siromašnim djevojkama, pomagale nejakim pastirima itd. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str 429.

¹⁰³ Maja Delić Peršen izdvaja imotske vile jer se svojim osobinama razlikuju od drugih vila. Neke od njihovih karakteristika: raspoloženje koje varira od suosjećanja do osvetoljubivosti, ljubomora na lijepe i na djevojke kojima se smiješi dobra budućnost, korištenje svih sredstava za postizanje cilja, plašenje ljudi iz zabave, itd.

(rjeđe) haljinama, dok im je kosa zlatnožuta i duga, a oči modre ili zelene. S druge strane, povijesne osobe kojima narod pripisuje mitska svojstva jesu Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić.¹⁰⁴

Ovo ti je sigurno istinita priča. Matan, Ive Mirkova did, ima je smokava u docima u Matkovića. I tada su momci i cure naše, a to je bilo unda, prije sto godina, čuli da kod njega ima dobri smokava, samo što ne mogu od njega doć. I oni se dogovore noću – a morala je bit misečina – da će se jedno od nji obući u bili lancun. I unda je ona („vila”) došla blizu njega (Matana), a, ovi šta su s njon, od amo bi ukali – uuuuuu, a ona s druge strane – uuuuu. I unda oni nju, a predstavila se ko vila, svašta pitaju:

- Pa šta ćeš?

- Došla san ode po jednoga čovika.

- Zašto?

- Zato što... (i nabraja sad ona neke razloge).

- A koga ćemo to odniti?

- Matana.

- A kada?

- Za po sata.

A Matan se diže, krene kući i kaže: „Danice mi, ja san za po sata kod kuće.”¹⁰⁵

BABINA PISMA O VILAMA

Tamna noć se spustila na selo

sva toplina noći u kuće se zbila

vatra sa komina ozari nam lica

Delić Peršen, Maja, *U vilinskom kolu*, Matica Hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 2009., str. 15-16.

¹⁰⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 429.

¹⁰⁵ Kazivač: Marinko Žužul, rođ. 1943. Grubine, 16. 8. 2017.

baba Mara iz bukare napije se vina
pričaj baba pričaj
znatiželjni pogleda zamole je dica.

U Jelinin bajmin vile kolo šire
prosule se kose mrklinon u strani
aljine jin bile sve do zemlje vise
vodon iz Krčevca nalile se klete
i sve vijuč kolo izbacile sise
ljute grome
plaze jezike u blisak
u žlibe kuća grgoću i bljuju
zatvaraju škure umornomu selu
itron zubljon obasja in munja
zloslutničkin bliskon pozadicu bilu

cile noći tako ne dadu ti mira
more te moron straše te u tami
u polju koson zasade ti njivu
a u zoru
našem konju Liscu saplele su grivu.

Posuli smo lugon vatru na kominu
pošli smo u krevet pridani umoru

cilu noć smo snili čudne duge kose
čekajući pivce da probude zoru.¹⁰⁶

5.4. Demonološke predaje

Demonološke ili demonske predaje temelje se na osobnom doživljaju prilikom susreta s demonološkim tj. onostranim bićem. Najčešći demoni u ovakvoj vrsti predaja jesu: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (koldaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag – crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža) te razna plašila, prikaze, utvare.¹⁰⁷

5.4.1. Vukodlaci

Vukodlak (vukozlak, ukodlak, kozlak, kudlak, kodlak, kudljak) je jedno od najpoznatijih demonskih bića. U postojanje vukodlaka vjerovali su drevni Rimljani, a to je vjerovanje opće poznato diljem Europe i svijeta. Vukodlak postaje mrtvac koji je zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajao iz grobova. Ako su grešnici za života bili pijanci, pojavljivali su se kao mješine pune vina, a ako nisu bile pijanci, poprimali su oblik mješine koja je puna vode. Vukodlacima se moglo suprotstaviti jedino glogovim kolcem (ili sedam glogovih kolaca) ili drenovim kolcem, a poželjna je bila pratnja svećenika i zvonara. U nekim se krajevima vjerovalo da će pokojnik postati vukodlak ako preko njega prijeđe mačka ili kokoš, dok se u Zagori dodatno vjerovalo da tu istu moć ima i pas. Vukodlaci mogu uzeti različite životinjske oblike, dok su prema ljudima uvijek zli i nastoje im naškoditi. Prema pričanjima, okupljaju se na raskrižjima dvadeset tri sata do ponoći. Zbog toga se na križanjima kao zaštita od zlih sila postavljalo raspelo, a svakako nije bilo poželjno da se čovjek u to vrijeme nađe u njihovoj blizini.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Prijepis svoje pjesme napisane po sjećanju priča iz djetinjstva ustupio je Augustin (Ago) Kujundžić, rođ. 1955. Grubine, 19. 8. 2017.

¹⁰⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 436-437.

¹⁰⁸ Marko Dragić, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 195-227. str. 214.

Nama su pričali kako je jedna cura ošla s vukodlakom jer je u noći mislila da je njen momak. On je nju pita:

– Mesečina, jasan sjaj,

je l' te, curo, sa mnom stra?

Ona kaže da nije pa zajaši na konja i krenu prema grobu. Kad dođe tamo, vidi ona da je to mrtac. I ona pobigne, utekne u jednu kuću, sakrije se tamo i unda to kazala ovima što su došli sutradan kad se svanilo. Došli su u grob i vidili tamo dosta ovizi cura što je prije nestajalo i unda su oni njega ubili sa onin trnovin kocem. Ja san čula to od jedne babe stare sa Zavelima,¹⁰⁹ a pričalo se da se dogodilo na Studencin.¹¹⁰

5.5. Pričanja iz života

„Pričanja iz života su najčešće kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci). Isprepleću se novelama, anegdotama, šalama i vicevima. U pričanjima iz života nalaze se didaktička pričanja o ubijanju staraca; metaforično pričanje, primjerice, o sedam prutova; šaljiva i druga pričanja.”¹¹¹

Laž bez istine

Rodio se Draganu ćaća i triba on otić ćaći po krsni list. On u fratra, kad fratar reče: „Triba ići u Boga”. Kako je pri kućon izrasta silni bob, Dragan se verući uza nj popeo na nebo. Stigavši na nebo, pokuca Bogu na vrata.

- Slobodno! – kaže Bog.

Kad je uša, zateče Boga di ide pure i mlika. Objasni on Bogu zašto je doša. Bog napisa dotičnom listinu i nji se dvojica pozdraviše. Međutim, u međuvremenu koze pobrstile bob i kako će sad Dragan na zemlju? Posudi u Boga konopa, nadovrlja jedan na drugi i opet ne bi dovoljno dosta do zemlje. Kako nije ima drugog izbora, odluči skočit pa šta bude. Skokom s pristojne visine uleti u pristavu i zapadne u zemlju do vrata. Kako bi izaša, ode kući

¹⁰⁹ Planina u Bosni i Hercegovini.

¹¹⁰ Kazivačica: Kristina Žužul, rođ. Pušić 1976. Grubine, 15. 8. 2017.

¹¹¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 444.

po mašklin i iščupa se iz rupe. Kako kod kuće nije bilo nikoga, pita Krivu di je ćaća, a on kaže da je u polju. Stigavši u polje po zvizdanu, zatekne ćaku s ljudima di vrši žito. Kad je prizalogajio s družinom, ćako posla Dragana na izvor po studenu vodu. Ali nevolja ne dolazi sama – voda na izvoru zaledila. Dragan kamenom, drugin pa trećin pokušava probit led, ali ne uspiva. Unda skine glavu i ponovo opali, a led se razbije. Zgrabi on vodu i ode u pravcu ćake i družine. Kad je doša, vidi da ljudi vrše žito na stablu. Veli njima Dragan:

- Ludi ljudi, di vrše!

A oni će njemu:

- A ti još luđi, odaš bez glave!

Dragan se tada udari po čelu i siti se da je glava ostala na izvoru pa se vrati po nju. Tamo zatekne lisicu kako gložđe glavu. On kamenjen za njon, a ona – biž! I još ostavi pismo: Meni pršut, tebi govno.¹¹²

Bižanje od kuće

Ovu priču nami dicit je priča moj ujac Dragan Galić kako mi ne bi bižali od kuće.

Dojadile meni materine batine i mislin se šta ću pa pobignen od kuće. Krenen priko Zavelima i tako odan cili dan. I kad se smrklo, gledan di ću prispavat. Počeli vuci zavijati, a ja se pripa. Uđen u neku pojatu i tako zaspen. Ujutro rano dođe žena da pomuze krave i nađe me kako spavan. Zovne čovika i pita ga šta da radi sa mnon. Kaže čovik.:

- Ajmo ga ubit!

A žena ne daje, već reče:

- Daj mu neka ide mlika i kruva i neka nan čuva krave i ovce.

Tako ti ja postade čoban u Bosni. Kad san krenio na ispašu, čovik mi zapriti i reče da će on svaku večer brojiti ovce i, ako bude koja valila, da će mi glavu osići. I daje mi stotinu ovaca, pet krava i među njima jedno tele. Čuvan ti ja tako blago i svaku večer čovik broji ovce, a ovce uvijek na broju zajedno s kravon i sa teleton. Jedan dan ja se zaigra i vuk pojide pet ovaca. A ja jadan iden kući sa blagon i sve se bojin, ali neman kud. Kad je gazda počeo brojati ovce, ovce se počele mišati među sobon i on opet nabroji sto ovaca, a ja cili sritan.

¹¹² Kazivač: Tvrtko Žužul, rođ. 1960. Grubine, 17.4.2017.

Opet ja u čobaniju i tako dan za danon, vukovi ili ovce, a kako su se mišale dok i je brojio, ja uvik dobro prođen. Ali jedan dan vukovi mi pojili tele. Kad san doša kući sa ispaše, gazda vidi da nema teleta. Zaleti se da me zagrabi, a ja od stra – biž u šumu i biž što dalje od njega. I tako san biža cili dan dok se nije smrklo. I sad se opet bojin vukova, a nigdi kuće oko mene. Popenjen se ja na drvo da prispavan, kad ono oko pola noći dođoše neki ljudi. To biše ajduci. Imali su jednu bačvu vina, naložili su vatru i peku janje baš ispod mog drveta. Ja se jadan umirijo, ali u neka doba mora san ic pišat, a nije bilo druge, nego s drveta. Neko kaže:

- Evo, počelo kišiti.

Drugi kaže:

- Nije kiša, nego ima neka živa duša na drvetu.

Treći se popenje na drvo i skine me doli među ajduke. Počeli se i oni dogovarar šta će sa mnon. Jedan kaže da će mi iskopat oči, drugi kaže da će me ubiti, ali arambaša reče:

- Ne! Daj mu isti i piti i, kad popijemo sve vino, njega ćemo u bačvu, a bačvu ćemo zatvoriti.

I tako bi, ali mi ostaviše tapun otvoren da mogu disati. Oni otišli, a vuci namirisali kosti i došli poisti. Dok su oni ili, jedan vuk se približi bačvi, a ja uvatim njegov rep i okomotam oko ruke. Vuk se pripadne i počme bižat, a bačva za njin. I tako on biži, a bačva za njin udara o drveće i kamenje. Kad jednon obruči popustiše i bačva se raspadne. Vukovi su pobigli, a ja, kad san vidio da san doša do Badnjavica,¹¹³ bio san sritan što ću se vratit svojoj materi. I nikad kasnije nisan biža od kuće.¹¹⁴

¹¹³ Mjesto u Imotskoj krajini; općina Proložac.

¹¹⁴ Kazivačica: Antica Žužul, rođ. 1957. Grubine, 2. 4. 2015.

6. Anegdote

„Anegdota je kratka priča koja najčešće na šaljiv način kazuje o određenim osobama. U anegdotama je humorističan i satiričan ton. Strukturom i tematikom bliska je nekim pričanjima iz života i šalama.“¹¹⁵

Podne

Pitali jednog čovika koji je sidio prid kućon:

- *Kume Ljolja, je li prošlo podne?*

- *Ja ga nisan vidio.*¹¹⁶

Čovik na misecu

Kad je Neil Armstrong sa svojom posadom postao prvi čovjek koji je stupio na mjesec, po selu se pričalo o tom tada aktualnom događaju. Jedan od mještana nije povjerovao u tu vijest, a mnogi još i danas, skoro 50 godina nakon tog događaja, pamte njegovu izjavu:

- *Je, di će čovik doć Bogu na večeru?!¹¹⁷*

Letina smicalica

Osmi misec, udarila žega, cvrčci začvrčali, a ladovina je iza kuće. Sidi Leto i gleda polje pa se jednom diže, dođe ispid kuće i kaže:

- *Aiiii, eno Jaruga od briga do briga!*

Svi polete da vide to čudo, ali se brzo vrate pa kažu Leti:

- *Ajde, laživi Leto, nema kapi vode, a ti kažeš da je od briga do briga.*

- *E, Jaruga je od briga do briga, a ja nisan reka da je voda u Jarugi.*¹¹⁸

¹¹⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 465.

¹¹⁶ Kazivač: Tvrtko Žužul, rođ. 1960. Grubine, 17. 4. 2017.

¹¹⁷ Kazivač: Tvrtko Žužul, rođ. 1960. Grubine, 17. 4. 2017.

Kako je sluga nasamarijo gazdu

Jedan radijo kod bogataša; sluga mu bio na Vrljiki. I njemu sad bilo malo to što je zaradio pa je tijo štogod manit od gazde. A gazda mu je ima jedan kota što se peče rakija i ima je dva kapka za pokrivanje kotla. Znači, ima jedan rezerve i jedan pravi. Sluga računa – Šta će njemu dva kapka na jednome kotlu? – pa tako on uzme jedan i proda. Gazda primijeti da fali, a nema ko ukrast nego on. I on njega pita:

- Di je kapak?

- Kakav kapak?

- Pa kapak od kotla.

- Evo ga ode.

- Ma ne taj, bijo je još jedan rezervni.

- Pa ko je vidio dva kapića u jednoga kotlića? To nema nigdi!

- Badava ti govoriš, ja ću tebe tužit na sudu ako nećeš priznat.

- Tuži, gazda, a ja ti kažem da to nisan odnijo.

I gazda njega tužijo, a bila je zima i oni tribaju na sud. Ovaj je tada još radio kod njega, ali mu je gazda reka:

- Tribaš izać na sud. Ti priznaj da si mi odnjo, ja tebi neću ništa.

Njemu je bilo radi ugleda da prizna jer je bio dobrostojeći. Sluga odgovori:

- Bi ja iša, ali ladno je, a ja nemam šta obuć.

- Dobro, evo ti moj kaput.

I dadne on njemu kaput i iđu oni u sud. Sudac pita slugu:

- Jesi li ti njemu odnijo kapak?

- Nisan.

A gazda je očekiva da će će reć da je odnijo jer je takav bijo dogovor.

¹¹⁸ Kazivačica: Antica Žužul, rođ. 1957. Grubine, 2. 4. 2015.

- *A šta će njemu dva kapka za jedan kota? Ja san ima svoj. A gospodine sudče, sad će on još reć da je ovo njegov kaput.*

- *Pa da čiji je nego moj, sad san ti da!*

- *Eto vidiš, sudče, da on laže.*

*I svega mi, izgubijo parnicu.*¹¹⁹

7. Šala i vic

Šala je vrsta usmene priče koja humorističnim, ironičnim ili satiričnim tonom govori o osobama, događajima i pojavama. Ostvaruju se prozom i stihovima, a mnoge kratke šale formom i sadržajem mogu biti slične vicevima – kratkim usmenoknjiževnim formacijama koji uzrokuju komičan dojam i smijeh. U hrvatskom nazivlju postoji više varijanti za šalu: *rugalica, dokonica, dosjetka i smiješnica.*¹²⁰

Upis na fakultet

Baba Imočanka imala tri unuka. Kad je prvi završio srednju školu, pita njega baba šta će studirat.

- *Medicinu – kaže on.*

- *Bravo dite moje, dat će tebi baba 100 eura, ti ćeš svoju babu ličit kad bude potriba.*

Završio drugi unuk srednju školu, kad i njega baba upita šta će studirat.

- *Građevinu – kaže ovaj.*

- *Bravo dite moje, ti ćeš babi sredit kuću. Evo i tebi 100 eura.*

Poša, konačno, i najmlađi unuk na fakultet, a baba opet po istom – šta će studirat.

- *Komparativnu književnost – kaže najmlađi unuk.*

- *Ma je li, a babu ko šiša?*

¹¹⁹ Kazivač: Marinko Žužul, rođ. 1943. Grubine, 16. 8. 2017.

¹²⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 468-469.

Priživljavanje

Šta Imoćanin radi kad nema šta ist?

Načne pršut.

Šta Imoćanin radi kad nema više kuna?

Načne eure.

Granica

Umro Imoćanin i doša u čistilište. Pita njega Bog:

- Pa dobro, di bi ti: u raj ili u paka?

- Meni svejedno, samo da je blizu granice.

Imotske istine

Koje su dvi imotske istine?

1. Mora se umrit.

2. Ako je iz Njemačke, mora valjat.

Čuvanje para

Razgovaraju Bosanka, Crnogorka i Imoćanka di kriju pare od muževa.

Bosanka: „Ja ih stavim u knjigu, znam da je neće čitati.”

Crnogorka: „Ja ih stavim uz alat, znam da neće ništa radit.”

Imoćanka: „Ja pare stavin na stol; evu mu Gospa nek i takne.”

Zmaj i Imoćanin

Natjecali se Englez, Nijemac i Imoćanin ko može duže izdržat u špilji sa zmajem. Uđe Englez prvi; nema njega jedan dan, kad drugi dan već izađe. Iza njega uđe Nijemac; izdrži on jedan dan, drugi dan, kad peti dan i on izađe. Uđe, konačno, Imoćanin. Nema njega dan, dva, pet. Prošlo i tjedan dana – Imoćanin nikako da izađe vanka. Nakon deset dana, čuju Englez i Nijemac da se nešto događa. Razdrecili oni oči, kad izlazi zmaj i govori:

- A čovika i priče!¹²¹

8. Usmena epska poezija

Epska pjesma propovijeda ili opisuje sudbonosne pojave, događaje i osobe epskim metodama. Ova vrsta poezije razvija se još od drevnih vremena i od tada se proteže njena mitska sastavnica koja s vremenom slabi.¹²² Kroz izvedbu se oblikovao specifičan izražajni model povezan s narodnom prošlošću i dugotrajnom postojanošću. Hrvatska epska poezija prvenstveno se ostvarivala u desetercima (tjeđe u osmercima) koji su po svojoj biti prikladni za usmeno prenošenje. S obzirom na vremenski tijek, uspostavlja se i *stanovit sustav motiva, primjerena fabularna i kompozicijska struktura*. Novonastali izražajni sklopovi (sintagme, fraze, tipske situacije) mogli su se lako prilagoditi svakom novom događaju, a posebno ako taj događaj zauzima važno mjesto u lokalnoj ili nacionalnoj povijesti. Svaki je sudionik epske usmene komunikacije (stvaratelj – izvođač – slušatelj) u pravilu ovladao klasičnim modelom epske poezije pa tako poznaje *tipične početke, motivacijske nizove, izgledе mogućih epizoda, sveze među događajima, nizove suodnosa likova, tipične završetke pjesama, stilska sredstva, sustave vrijednosti, itd.* Hrvatska je epska pjesma usko vezana uz višestoljetni odnos prema Turcima, no bitno je istaknuti da nijedan događaj nije nametnut na nacionalnoj razini; naime, postoji mnoštvo mjesnih događaja i osoba koji su pronašli svoje mjesto u pjesmi. U epske pjesme uspješno su ukomponirani i događaji iz privatnog života koji su pjesmama dali posebnu čar. Najčešće opjevani događaji i junaci jesu: krbavska bitka, Senjani, Zrinski i Frankopani, poznatiji borci protiv Turaka.¹²³ Epska pjevanja u hrvatskoj usmenoj epici nastaju

¹²¹ Kazivačica: Anamarija Žužul, rođ. 1993. Grubine, 10. 8. 2017.

¹²² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 205.

¹²³ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 113.

krajem 15. stoljeća, dok je odnos prema zbilji objektivan jer spomenuta epska tvorevina odražava život ljudi, naroda i čovječanstva.¹²⁴

*Rodi majka guju šaravitu
U Grudama selu krševitu
Al to ne bi ni guja ni zmija
Nego momče Šimiću Andrija
Kad je dvaest godin navršijo
U Mostaru agu je služijo
Dvi godine, a dvi drža piće
Kruv prodava i ostalo iće*

(...)

*Što su silni Turci učinili
Harač teški njemu pokupili
Kad je Andre oca razumijo
Malo osta pa se zamislio
Di bi jadan kako nahodijo
Ili Turčina kako izmolio
Al kada je jutro osvanilo
Andrija se s puškom zametnijo
On prigazi polje i ravnicu
U Ljubuški da traži pravicu.¹²⁵*

¹²⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 205.

¹²⁵ Kazivač: Vinko Ćapin, rođ. 1929. Podbablje Gornje, 13. 9. 2011. Zapisala: Jelena Žužul, rođ. Radeljić 1987. Radeljić, Jelena, *Kulturno-povijesna baština Imotskog kraja*, diplomski rad, Zadar, 2012. (mentori: mr. sc. Radomir Jurić, dr. sc. Josip Vidaković)

9. Molitve

Vjerska usmena lirika podrazumijeva molitvene pjesme, prenja i versificirane legende. Mnogi izvori dokazuju da su Hrvati pod utjecajem Rimljana prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu već u 7. stoljeću. Prema Konstantinu VII. Porfirogeneteu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike, a mnogi su od njih postali biskupi, nadbiskupi, prezbiteri i đakoni koji su pokrstili Hrvate. Od 13. stoljeća pa sve do današnjih dana moguće je pratiti tijek hrvatske vjerske usmene lirike. Te pjesme svjedoče o iznimnoj religioznosti hrvatskog naroda koji je vjeru i običaje sačuvao i pod tuđinskom i pod nenarodnom vlašću. S obzirom na to da se prema crkvenom učenju godina dijeli na *Advent*, *Božić*, *Korizmu*, *Uskrs* i *Vrijeme kroz godinu*, molitvene pjesme moguće je klasificirati na:

- a) adventske i božićne;
- b) korizmene i uskrsne;
- c) svetačke.

Spomenutoj klasifikaciji mogu se dodati *Molitvene pjesme Isusu*, *Molitvene pjesme Mariji*, *Jutarnje*, *Večernje*, *Obredne*, *Prigodne*, *Općinske (pripоруке)*.¹²⁶

Općenito se može reći da je vjerska usmena lirika nedovoljno istražena.¹²⁷ U nastavku slijedi molitva protiv nevremena te nekoliko večernjih molitvi.

9.1. Molitve protiv nevremena

Hrvatski katolički vjernici za vrijeme grmljavinskog nevremena tradicionalno upućuju molitve svetom Iliji. Irudica je u narodu smatrana demonskim bićem koje je krivo za smrt Ivana Krstitelja pa je za kaznu sv. Ilija progoni munjama. *Ona u obliku mačke bježi svijetom, jer je još nijedan grom nije udario (već munje), a kad je udari, ubit će je.* Prilikom nevremena koriste se crkvena zvona jer je narod vjerovao u njihovu moć nad demonskim silama. Irud (Irudan), s druge strane, u tradiciji Hrvata predstavlja kralja Heroda. Prema predaji, bio je prijatelj Ivana Krstitelja. Ivan ga je prekorio zato što je za suprugu uzeo Herodijadu, ženu brata Filipa, a Herod ga je zbog prigovora utamničio. Kad je Herodu bio rođendan, na

¹²⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 128-129.

¹²⁷ Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius, 5-6, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 286.

proslavi je plesala Irudičina kćerka iz prvog braka. Zadivljeni Herod odlučio joj je ispuniti želju. Ona je pitala majku za savjet, na što je Irudica rekla da želi glavu Ivana Krstitelja. Tako je Herod smaknuo Ivana Krstitelja 29. kolovoza 29. godine o čemu propovijedaju Matejevo i Lukino evanđelje.¹²⁸

Sveti Ilija Ognjeni

Sveti Ilija Ognjeni

Koji grome odgoniš.

Čuvaj, čuvaj selo grada

Da nan niko ne nastrada.

Biži, biži, Irudice,

Mati ti je poganica,

Sestra ti je prokletnica.

Od Boga prokleta,

*Od Isusa razapeta.*¹²⁹

9.1. Večernje molitve

Slijedi niz večernjih molitvi u kojima se vjernici obraćaju Bogu, Djevici Mariji, Isusu, anđelu Gabrijelu, sv. Mihovilu te Svetom Križu.

Iđen spati

Iđen spati

Boga zvati.

I Božju Mariju mati.

¹²⁸ Isto, str. 291-292.

¹²⁹ Kazivačica: Filka Matković, rođ. Bartulović 1965. Grubine, 7. 8. 2017.

Bože, sina porodila.
Isusa gospodina.
Isus pođe na nebesa
I nebesa se otvoriše.
Anđeli se pokloniše.
Isus sidi kod oltara,
Svom anđelu progovara:
Anđele Gabirđele,
Sađi doli niz inđile.
Di no diva sama sidi,
Na kolinan knjige drži.
Ti ćeš, Divo, sina rodit.
Divica se začudila.
Koje će to čudo biti
Kad se nisan udavala
Nit san grije poznavala.
Mene je Bog ostavijo
*Da će mene u raj spremit.*¹³⁰

U molitvi *Iđen spati*, vjernik zaziva Boga i Mariju Bogorodicu. Potom se pripovjednim tonom spominje Isus Krist i njegov dolazak na ovaj svijet te ponovno uznesenje na nebo. Isus se u pjesmi obraća anđelu Gabrijelu, govori mu da siđe s nebesa te da objavi Mariji da će postati Bogomajka. Ona se na tu vijest iznenadila jer je smatrala da ne može roditi ako ne poznaje supruga, tim više što ne živi u grijehu kako bi dušu sačuvala za raj. Može se pretpostaviti da je prvi dio u kojem se govori da će Isus doći na svijet biblijski

¹³⁰ Kazivačica: Marija Žužul, rođ. Žužul 1938. Grubine, 16. 8. 2017.

navještaj Njegova rođenja i slavnog uznesenja na nebo, dok je dio u kojem proziva anđela Gabrijela, Isusovo obraćanje u božanskoj naravi koju je jedinu posjedovao dok se još nije utjelovio.

Kako je ovo slatko reći

Kako je ovo slatko reći:

O, Isuse, slatko ime,

Daj da bude po sve vrime.

Tebe ljubi duša moja.

Slatki Isuse moj, za pokoru

Ti obrati dušu moju

Da naredbu uslišam tvoju.

Tebi slava, moj Isuse

Koji s trojstvom, Bog jedini

Ti dopusti, ti učini

Da uživa slatku vjeru naša duša.

*Amen.*¹³¹

U molitvi *Kako je ovo slatko reći* vjernik se izravno obraća Isusu. Njegovo se ime na više mjesta naziva slatkim. Duša koja moli puna je poniznosti te izražava poštovanje prema Isusu i općenito Bogu Trojedinome. *Uživanje slatke vjere* na kraju pjesme trebalo bi označavati ostvarenje konačnog cilja jednog kršćana – dolazak u raj.

Moj anđele, arandele

Moj anđele, arandele.

Daleko ti putovanje.

¹³¹ Kazivačica: Zora Žužul, rođ. Crnogorac 1959. Grubine, 17. 8. 2017.

Na nu goru revoliju
Di no sama Gospa kleči.
Na kolinan knjige drži.
A iz knjiga Boga moli,
Bog joj na vist daje.
Da će sina poroditi.
I to vrime blizu biše.
Gospa sina porodiše.
Žudije dolaziše,
Na križ ga propinjaše,
Zlatnu krunu skidivaše,
Trnovon ga okruniše.
Kudan drvce dopiraše,
Undan krvce polivaše.
Po travici padaše,
Travica se cviton cvate.
Anđeli s neba sađiše,
Toju travu beraše
U kite je kićaše,
Prid oltaron nosiše.
Sam Bog bi govorio:
Ko bi ovu molitvu govorio
Tri puta na dizanju
Tri puta na liganju

Gospa bi mi se kazala

Pri smrt na petnes danaka.

Rekla bi vako:

Putuj, putuj putniče,

Putovat ćeš, grišniče.

U milosti, u svitlosti, u slavi,

U kraljevstvu nebeskom.

*Amen.*¹³²

U molitvi *Moj anđele, arandele*, vjernik se izravno obraća anđelu arhanđelu. Molitva je pripovjednog karaktera; govori se kako će anđeo doći na *goru revoliju* odnosno mističnu goru, a tamo će pronaći Gospu koja će postati Bogorodica zahvaljujući svojoj vjernosti i odanosti. Isusov ovozemaljski život prikazan je tmurnim slikama, a vrhunac tegobnosti očituje se preko sljedećih stihova: *Žudije dolaziše,/ Na križ ga propinjaše,/ Zlatnu krunu skidivaše/ Trnovon ga okruniše./ Kudan drvce dopiraše,/ Undan krvce polivaše.* Dalje se nastavlja kako je na mjestu gdje je padala Isusova krv procvalo cvijeće koje su anđeli nosili Bogu na oltar. Ta slika može biti primjer kako kršćanin treba živjeti: ako ide putom slijedeći Krista i prikazujući Bogu svoje žrtve, njegova misija – koliko god bila trpeća u svom tijeku – na koncu mora završiti uspješno i uroditi *cvijećem*, odnosno plodom. Na kraju se navodi kako Bog poziva na ovu molitvu, a vjerovalo se da bi se, kao nagradu za prisjećanje (tri puta ujutro i tri puta navečer) i za štovanje Kristova života, Gospa ukazala petnaest dana prije smrti i potvrdila vjerniku slasti vječnoga života koje ga očekuju zbog iskazane vjernosti Bogu.

Sveti Mijo, Mijovile

Sveti Mijo, Mijovile,

Sađi doli niz međule.

Di su kuće Davidove

¹³² Kazivačica: Mila Bartulović, rođ. Buljubašić 1931. Grubine, 7. 8. 2017.

I polače Lazarove.
U polačan Djeva sidi,
U krilašcu sina drži.
Diva se je začudila:
Otkud sina porodila?
Ja se nisan udavala.
Nisan muža poznavala.
Ja san čista i pričista,
Ka no čista divičica,
Jozipova zaručnica.
Jozip me je zaručijo,
Z desene ruke prsten dao.
Nit je srebro, nit je zlato,
*Nego milost Isusova.*¹³³

U molitvi svetome Mihovilu vjernik nakon izravnog obraćanja daje smjernice Svetcu što treba činiti; spustiti se do *kuća Davidovih i polača Lazarovih*. David i Lazar predstavljaju osobe koje su za vrijeme svoga života iskazale ogromno pouzdanje u Božju providnost zbog čega im On pokazuje svoju svemoćnost – pobjedom protiv snažnog Golijata ili pak Lazarovim uskrsnućem. Zatim slijedi dio o rođenju bogočovjeka, a ta je čast pripala vjernoj i čistoj Mariji, Josipovoj zaručnici. Posljednja dva stiha molitve svjedoče o veličini Božjeg milosrđa; ono se ne može usporediti ni sa srebrom ni sa zlatom jer svojom čudesnošću nadilazi ono što ljudski um ne može sasvim pojmiti.

Čuvaj, čuvaj selo, grada

Čuvaj, čuvaj selo, grada

¹³³ Kazivačica: Mila Bartulović, rođ. Buljubašić 1931. Grubine, 7. 8. 2017.

Koji s nama lipo vlada.

I Divica Marija

Koja Boga rodila.

Bogu se je klanjala.

Svetom Križu prislanjala.

Sveti Križe, ti pomози

I na suvu i na vodi.

Daj ti nami svetu rič,

Koju nan je i Bog da.

Sveton Petru ključe da,

Da otvori svima raj.

U raj u je zlatni stol,

Za njem sidi dragi Bog.

U crno se zavij o,

Za nas krvce prolj o.¹³⁴

U molitvi *Čuvaj, čuvaj selo, grada* vjernik se obraća Svetom Križu kojem se molila i *Divica Marija*. Vjernik traži pomoć u svim životnim situacijama (*I na suvu i na vodi*) te traži odgovor kao jamstvo koje je primio i sv. Petar posjedujući *ključeve raja*. *Zlatni stol* u raj u simbolizira vrhunac nagrade koja očekuje čovjeka ako čini po Božjem naumu, a Bog je zavijen u crno zbog Kristove prolivene krvi za spasenje čovječanstva.

U četiri od pet prikupljenih večernjih molitvi spominje se navještaj Kristova rođenja i važnost Marije Bogorodice koja je svojom odanošću i nevinošću zadobila silno Božje povjerenje. Stoga navedene molitve mogu svjedočiti o upečatljivom mjestu koje Gospa ima ne samo u kršćanskoj povijesti, nego i u vjerskoj usmenoj lirici.

¹³⁴ Kazivačica: Mila Bartulović, rođena Buljubašić 1931. Grubine, 7. 8. 2017.

10. Usmeno-retorički oblici

Usmeno-retorički oblici obuhvaćaju govore kojima je zadaća pridobiti pažnju i uvjeriti slušatelja u važnost onoga o čemu se govori.¹³⁵ Poznavale su ih najstarije civilizacije te su bile svjesne moći koju posjeduje izgovorena riječ. Aristotel je u 4. stoljeću pr. Kr. retoriku objašnjavao kao ukrašen govor, dok ju je vrsni govornik Marko Tulije Ciceron definirao kao *umijeće govorenja i umijeće uvjeravanja*. U hrvatskoj književnosti prvi primjer retoričkih oblika zapisuje Petar Hektorović u Ribanju i ribarskom prigovaranju 1568. godine, no sveukupno gledajući, ipak su kroz povijest ovi oblici ostali pomalo zanemareni. Općenito se dijele na: basme (bajalice, egzorcizmi, zaklinjanja), zdravice, brohalice, brzalice, blagoslovi/molitve, kletve.¹³⁶

10.1. Zdravica

Zdravica je najčešće minijaturna tvorevina koja je po postanku poprilično stara. Izgovara se veselim i svečanim ritmom, a govori se u raznim prigodama: svadbama, imendanima, rođendanima, krstikama, svetim pričestima, svetim krizmama, godišnjicama brakova, uspješnim završetcima poslova itd.¹³⁷ Onaj koji nazdravlja služi se hiperboličnim stilskim figurama i probranim formulacijama koje doprinose uznositosti stila.¹³⁸ S obzirom na okolnosti u kojima se izriču, mogu imati elemente blagoslova, šale, drugih usmeno-retoričkih oblika, usmene lirike pa čak i kletve. U njima se izriče želja za blagoslovom, zdravljem, blagostanjem, srećom. Zdravice koje se količinom sadržaja udaljuju od mikrostrukture najčešće imaju razrađenu fabulu.¹³⁹

Živijo!

I kapu nakrivijo.

U zdravlju ijo i pijo,

¹³⁵ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 261.

¹³⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 504.

¹³⁷ Isto, str. 511.

¹³⁸ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 261.

¹³⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 511-512.

Od srca ljubijo.

Iz ove čaše

U zdravlje vaše,

U grlo naše.

Najprije gosta,

A vami šta osta.¹⁴⁰

Svatovski napjev:

Daj der rode da ga zapivamo.

Ako mogli i ako nam se dalo.

Pripjev s druge strane:

Stari svate, dragi brate.

Daruj mene, Bog će tebe.

Ne u srebru – ne bilo ga,

Već u zlatu – šta je – da je.

Stari svat plaća mladu i odgovara:

Đuvegija, dragi brate,

Daruj mene, bog će tebe.

Ne u bilu – ne bilo ga,

Već u zlatu – šta je – da je.¹⁴¹

¹⁴⁰ Kazivač: Augustin (Ago) Kujundžić, rođ. 1955. Grubine, 19. 8. 2017.

¹⁴¹ Kazivačica: Antica Žužul, rođ. 1957. Grubine, 2. 4. 2015.

10.2. Brojalice i brzalice

Jedan su od retoričkih oblika brojalice i brzalice. *Brojalice i brzalice temelje na uporabi riječi, sintagmi i jezičnih stilizacija čija zvukovna vrijednost polučuje učinke samo u pravilnom ostvaraju. Stanovito vježbanje govora i raznovrsne ige (usklađene s primjerenim pokretima) osobito su optjecajne u dječjoj dobi. Zvučnim se nizovima i značenjskim asocijacijama ostvaruju različite službe (funkcije), među inim pravogovorne i odgojne.*¹⁴² Brojalicama se uvježbavaju govorničke osobine i sposobnost zapamćivanja dok se brzalice izgovaraju ubrzanim ritmom, a sadržaj izgovorenog najčešće nema nikakvo značenje.¹⁴³

Ova dora

Druga dora

Sara-vina

Sara-kita

Kotlušica kotluje

*Tebe jež zec.*¹⁴⁴

10.3. Rugalice

Rugalica i (samo)hvala (kao suprotstavljeni oblici) pripadaju retoričkim oblicima, a ostvaruju se u hiperboličnom nizanju određenih karakteristika. Obje su tvorevine formirane na principu suprotnosti i okupljene su uz oznake *mi-oni; naše-njihovo*, odnosno pozitivnim ili negativnim osobinama. Ovakve izričaje karakterizira subjektivnost stajališta.¹⁴⁵

Rugalica plačljivoj dicit

Revi, revii, magare

¹⁴² Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 261.

¹⁴³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 516.

¹⁴⁴ Brzalica je napisana posthumno, Grubine, 10. 8. 2017.; kazivač: Marko Žužul (1926. – 2012.)

¹⁴⁵ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 261.

Sutra ćemo na bare.

Zakla baba junicu,

Dade plački guzicu.

I guzino crivo,

Da mu nije krivo.

I stare gaćetine

Da otare baletine.

*Revi, revu, magare.*¹⁴⁶

Plačko, plače

Izgubijo gaće.

Tribaju mu pelene

*Žute i zelene.*¹⁴⁷

¹⁴⁶ Kazivačica: Antica Žužul, rođ. 1957. Grubine, 2. 4. 2015.

¹⁴⁷ Kazivačica: Anamarija Žužul, rođ. 1993. Grubine, 10. 8. 2017.

11. Poslovice

Poslovica se smatra najminijaturnijim književnim djelom. Njom se prenosi višestoljetno pa čak i višetisućljetno iskustvo koje tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter im je utilitaristički i didaktički te općenacionalni. Kroz povijest hrvatske književnosti postojalo je mnoštvo varijanti u njihovom nazivlju: proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke, gnomi, sentence, sentencije.¹⁴⁸ Poslovice i sve formulacije slične njenom izričaju označuju spretno i uspješno sročenu opću istinu koja se temelji na iskustvu. Najbrojniji je i najkorišteniji oblik usmene književnosti.¹⁴⁹

*Ako ne more nikako, unda ćemo pošteno.*¹⁵⁰

*Da more valja, bilo bi ga i u Imockom.*¹⁵¹

*Složna braća kuću grade, a nesložna dvi (kuće).*¹⁵²

Umiljato janje dvi majke sisa.

*Ne da se izbiliti zuba.*¹⁵³

Veselo srce posa rađa.

*U srdite prosjakinje prazna torba.*¹⁵⁴

Sit gladnu ne viruje.

Ko liti laduje, zimi gladuje.

*Više more jedan razbacat, nego sto pokupit.*¹⁵⁵

¹⁴⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 528.

¹⁴⁹ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 281.

¹⁵⁰ Odnosi se na snalažljivost imotskog čovjeka koji će, ako može izvući korist iz određene situacije, učiniti sve da to i postigne.

¹⁵¹ Imočani se žele pohvaliti da je kod njih sve najbolje.

¹⁵² Kazivačica: Anamarija Žužul, rođ. 1993. Grubine, 10. 8. 2017.

¹⁵³ Misli se najčešće na vječno dostizanje sreće. Kad god se čovjeku učini da ju je dosegao, dogodi se nešto loše što ga razuvjeri u njeno apsolutno postojanje.

¹⁵⁴ Kazivačica: Zora Žužul, rođ. Crnogorac 1959. Grubine, 17. 8. 2017.

¹⁵⁵ Kazivačica: Ana Gordana Žužul, rođ. Žužul 1948. Grubine, 16. 8. 2017.

12. Zaključak

U ovom diplomskom radu predstavljena je kulturna baština Imotske krajine, a najvećim je dijelom zabilježeno usmeno kulturno naslijeđe u selu Grubine (općina Podbablje). Kazivači su se rado odazivali na poziv te je svatko od njih na osobit način oplemenio ovaj rad. Sedamnaest kazivača različite životne dobi u intervalu od 2013. do 2017. godine (izuzev jednog prijepisa usmeno-epske pjesme iz 2012. godine) ispričalo je ili reproduciralo ono čega su se uspjeli sjetiti u danom trenutku, a nekolicina njih javila se naknadno uz jedan topli i univerzalni: „Ej, sitio/sitila sam se još nečega!” Zahvaljujući njihovoj susretljivosti i pristupačnosti, ovaj rad obuhvaća 91 različit usmeni sadržaj koji je ovdje ostvario pismenu dimenziju. Količinski prednjače zapisi ganga (31), a zatim slijede poslovice (10), blagdanski običaji (7), molitve (6), šale i vicevi (6), običaji iz nekadašnjeg života (5), igre (5), predaje (5), izreke vezane uz blagdane (4), anegdote (4), pričanja iz života (2), zdravice (2), rugalice (2) te po jedna usmena epska pjesma i brzalica. Ono što je možda zanimljivije jest činjenica da se prikupljena etnografska građa raspršila kroz petnaest različitih kategorija pa se na taj način može uočiti raznolik sastav vrijednih nematerijalnih dobara većinom naslijeđenih od starijih naraštaja.

Sa stilskog stajališta također se mogu izvući određeni zaključci o načinu kazivačeva iznošenja iskaza pa će u nastavku biti predstavljene najučestalije posebnosti imotskog govora. Što se tiče sadržaja koje su kazivači trebali reproducirati u već zadanoj formi (npr. molitve, pjesme, gange i sl.), improvizacija je manje zastupljena pa se manje saznaje o njihovu stilu. S druge strane, prilikom prepričavanja primjetno je da većina kazivača, neovisno o dobi, koristi riječ „i” u funkciji pojačavanja dojma (*i tako bi*). Isto vrijedi i za riječ „kad”, samo što je njena frekventnost manje zastupljena (*kad ono oko pola noći*). Refleks jata najčešće je ikavski (*lijepo-lipo*). Nadalje, u prepričavanjima je česta upotreba aorista koji svojom jednostavnom, „suženom” formom doprinosi dinamičnosti i ekspresivnosti izričaja (*on – dade*). Kod svih kazivača česta je pojava tzv. adrijatizma, odnosno promjena /m/ u /n/ na kraju riječi (*volim-volin*), no ne provodi se dosljedno. Također, nerijetko se starija populacija služi umetanjem fonema /j/ između glasovne skupine „io” i to posebice prilikom izgovora glagolskog pridjeva radnog (*radio-radijo*). Povremeno dolazi i do ispadanja pojedinih suglasnika (*kad-ka*) ili čak do ispadanja dva susjedna fonema (*mora zaraditi – mora zaradi*) što utječe na poboljšanu fluidnost samog izgovora. Konačno, stariji kazivači koriste arhaičnije izraze (*anamo, undan, kašnje, lašnje*) dok ih mlađi zamjenjuju onima koji pripadaju standardu (ili su korak bliže standardu od spomenutih; *tamo, o/unda*).

Osvrćući se na sam rad te na cjelokupan prikupljački i istraživački proces koji mu je prethodio, dobivena je određena slika jednog naroda koja se, osim s jezičnog, može proučavati i s književnog te tradicijskog aspekta. Možda u radu nisu zapisane forme grandiozne umjetničke vrijednosti, no svaka od njih sadrži dozu jednostavnosti i šarma koji ih ipak podižu na jednu višu razinu od očekivane. Dok Andrić smatra da je umjetnost uzdići se do jednostavnosti, ovaj rad nastoji dokazati da se i jednostavnost može propeti do umjetnosti. Tim više što je svaki zapisani sadržaj odraz kazivača koji su svjesni skromnosti onoga što prenose, ali ipak u očima sjaj *vječno nasmijanog neba* zbog prisjećanja na davna vremena te zbog prilike koja im je pružena da se osjećaju korisnim, a to uistinu i jesu. Može li se onda u ovom slučaju govoriti o dvostrukoj umjetnosti ili, matematičkim rječnikom kazano, umjetnosti na kvadrat?

I konačno, ono što se saznalo o tradicijskoj baštini preko suvremene etnografije ovog kraja jest to da je ona živa, raznolika i ukorijenjena u memoriji kazivača. Iako je na neka pitanja poput *Kad je točno nastao neki usmeni sadržaj? Koliki je otklon od iskonske verzije? Koliko je toga narod domaštao?* teško (pa i nemoguće) valjano odgovoriti, zaljubljenici u etnografske ekspedicije ne smiju se obeshrabriti jer su prilikom interakcije s kazivačima zanimljive avanture zajamčene, dok će trag koji svojim djelovanjem mogu ostaviti u naslijeđe biti vrijedan i sačuvan od zaborava.

RJEČNIK

A

abit – habit

ajduci – hajduci

aljina – haljina

anamo – tamo

arambaša – harambaša

arandel – arkandeo

B

badava – jeftino; neisplativo

bajam – badem

bešika – kolijevka

blisak – bljesak

brig – brijeg

bronzin – metalni lonac

brzonbolje – brže-bolje

bublja – okruglica

C

cili – cijeli

crivo – crijevo

Č

čeljad – ljudi (zbirno)

čovik – čovjek

čvoka – namjerni udarac spojenih prstiju u glavu

Ć

ćaća – otac

ćako – otac od milja

D

der – pojačivač dojma

di – gdje

dica – djeca

did – djed

dijo – dio

dite – dijete

Diva – Djeva

Divica – Djevica

divojka – djevojka

dni – dana

docima – dolac (L. mn.)

doću – doći ću

dolikar – dolje

dota – miraz

dotrati – dovesti

duj – duh

duvan – duhan

dvista – dvjesto

DŽ

džaba – besplatno; neisplativo

Džudžuli – Žužuli

Đ

đuvegija – mladoženja; momak; muž

E

eo – evo

G

Gabridel – Gabrijel

gloždati – glođati

goorin – govorim

grišna – grešna

grišnik – grešnik

I

iđe – ide

iđen – idem

ijo – jeo

ila – jela

in – im

inđila – pristava

ispovidit – ispovjediti

isprid – ispred

istrniti – ugasiti

itron – hitro

J

jedinak – jedinac

ji – ih

K

kanap – mjerna jedinica, 3600 m²

kapak – poklopac

karijola – kolica na dva ili jedan

kotač; služi za prijenos tereta

kašika – žlica

kašnje – kasnije

kliko – koliko

ko – tko

kocen – kolcem

kudan – kuda

kolino – koljeno

kompanija – društvo, ekipa

kotluša – posuda od gline

krenio – krenuo

kripan – okrepljujući

kruv – kruh

kuvati – kuhati

kužina – kuhinja

L

ladno – hladno

lancun – plahta

lašnje – lakše

leć – spavati

lipo – lijepo

litnji – ljetni

lito – ljetno

M

manit – ukrasti

mater – majka

mašklin – alatka, trnokop

maža – poveća vreća

međula – pristava

mere – može

met – metni

Mijovil – Mihovil

misec – mjesec

misečina – mjesečina

misto – mjesto

misto – umjesto

mliko – mlijeko

mliti – samljeti

monci – momci

mrtac – mrtvac

moreš, more, moremo, morete –

možeš, može, možemo, možete

N

naćve – posuda u kojoj se mijesi kruh

nadnica – dnevnicica

nadovrljati – nadovezati

najlišpe – najlipše

nalagati – posložiti

nan – nama

napuvati – napuhati

nidra – njedra

nigdi – nigdje

niko – nitko

no – ono

NJ

nji – njih

njiman – njima

njiov – njihov

njiovu – njihovu

njiva – oranica

njizih – njih

njon – njom

O

obnoć – noću

obisiti – objesiti

očinaš – očenaš

oćeš – hoćeš

oda – hoda

ode – ovdje

odman – odmah

odnjo – odnio

oklen – odakle

okomotati – omotati

opremiti – spremiti

osta – ostati

ošla – otišla

ovizi – ovih

ovolikački – ovoliko velik

ozovniti – odazvati se

P

paljak – zaimača

pamidora – rajčica

pića – sijeno

pišat – pomokriti se

pivac – pijetao

pivanje – pjevanje

pivati – pjevati

po – pol(a)

pobići – pobjeći

počima – počinje

podiliti – podijeliti

pojata – štala

po(j)isti – pojesti

polača – palača

poslin – poslije

prid – pred

prigazit – pregaziti

prija – prije

priuzeti – preuzeti

proliće – proljeće

propovid – propovijed

R

razdrečiiti – raširiti

rećemo – reći ćemo

reću – reći ću

revolija (gora) – mistična (gora)

rič – riječ

rodijak – rođak

S

sač – poklopac ispod kojeg se peče

kruh na kominu

saliti – sliti

sebon – sobom

silo – mjesto okupljanja mladih s

ciljem dodvoravanja suprotnom spolu

siditi – sjediti

smi – smije

smij – smijeh

snig – snijeg

so (su) – s

srida – srijeda

sritan – sretan

stra – strah

sukance – vunena deka

sutro – sutra

suvo – suho

Š

š – s

šarovit – šaren

ščap – štap

ščucat – štucati

šilježe – mlado janje

škura – prozorski zatvor

šta – što

štraca – krpa, dronjak

T

taki – takav

tapun – čep

tiš – ti ćeš

toju – tu

tribati – trebati

troskot – invazivni korov

U

uliđe – uđe

umrit – umrijeti

unda(n) – onda

uprtiti – staviti teret

uvik – uvijek

V

vakat – vrijeme

vako – ovako

važo – grah

veče – večer

veličak – poprilično velik

viditi – vidjeti

vinčati se – vjenčati se

vira – vjera

virovanje – vjerovanje

virovati – vjerovati

vist – vijest

vridan – vrijedan

vrime – vrijeme

vršit – obavljati, činiti

Z

z – s

začinjati – zacjeljivati

zadit – pogoditi otvor

zapivati – zapjevati

zaprititi – zaprijetiti

zaradi – zaraditi

zavit – zavjet

zovnila – zovnula

zvizdan – velike vrućine; jako sunce

Ž

ža – žao

ž(g)liba – nakapnica

živiti – živjeti

Izvori

Popis kazivača:

1. Bartulović, Mila, rođ. Buljubašić 25. 9. 1931., Zagvozd
2. Čapin, Vinko, rođ. 1929. (zapisila: Žužul, Jelena, rođ. Radeljić 1987.), Podbablje Gornje
3. Kujundžić, Augustin (Ago), rođ. 4. 7. 1955., Grubine
4. Matković, Filka, rođ. Bartulović 20. 11. 1965., Zagvozd
5. Matković, Marija (Maša), rođ. Karin 20. 8. 1940., Grubine
6. Žužul, Ana Gordana, rođ. Žužul 29. 7. 1948., Grubine
7. Žužul, Anamarija, rođ. 28. 12. 1993., Grubine
8. Žužul, Antica, rođ. 12. 6. 1957., Grubine
9. Žužul, Divna, rođ. Matković 15. 1. 1968., Grubine
10. Žužul, Kristina, rođ. Pušić, 17. 10. 1976., Zavelim
11. Žužul, Marija, rođ. Žužul 8. 5. 1938., Grubine
12. Žužul, Marinko, rođ. 6. 8. 1943., Grubine
13. Žužul, Marko, rođ. 2.5. 1926. – 17. 6. 2012. (zapisano posthumno), Grubine
14. Žužul, Tvrtko, rođ. 5. 9. 1960., Grubine
15. Žužul, Zora, rođ. Crnogorac, 23.10. 1959., Posušje
16. Žužul, Zorka, rođ. Žužul 10. 10. 1933. – 27. 3. 2015., Grubine
17. Žužul, Zvonimir, rođ. 29. 7. 1989., Grubine

Literatura

1. Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Braica, Silvio, *Božićni običaji*, *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 13, No. 1. Split, 2004. 5-26.

5. Buble, Nikola, Ganga u kontekstu svekolike autohtone folklorne glazbe Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine, u: Glibota, *Imotski zbornik I*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 1992., str. 143-164.
6. Buljan Klapirić, Dalibor, *Turcizmi u govoru Imotske krajine*, Udruga Raosovi dani, Imotski, 2001.
7. De Brébeuf, Sv. Ivan; Jogues, Izak, u: Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998.
8. Delić Peršen, Maja, *U vilinskom kolu*, Matica Hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 2009.
9. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
10. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016, 149-179.
11. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
12. Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius, 5-6, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 285-300.
13. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
14. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
15. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, 2015., str. 155-183.
16. Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016. 259.-281.
17. Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Zadar, 2017., 153-177.
18. Dragić, Marko, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 195-227.

19. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
20. Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99-113.
21. Dragun, Vlade; Ujević, Bože, *Legende imotskog krša*, Agencija za odgoj i obrazovanje; Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju, Zagreb/Split, 2014.
22. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
23. Gudelj, Petar, *Moja Imota*, Privredni vjesnik, Zagreb, 1991.
24. Gudelj, Petar, *Put u Imotu*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1996.
25. Horvatinić, Dubravko, *Imotska krajina u hrvatskoj književnosti*, u: Pezo, Bruno, *Čuvari baštine*, Franjevački samostan Imotski; Služba Božja – Makarska, Imotski, 1989. 251-260.
26. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
27. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1978.
28. Krce, Stipe, *Malena mjesta srca moga*, vlastito izdanje, Split, 2006.
29. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski 1997.
30. Milas, Mijo, *Hajduk Andrijica Šimić*, vlastita naklada, Zagreb, 1972.
31. Ozanam, bl. Frédéric, u: Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998.
32. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
33. Radeljić, Jelena, *Kulturno-povijesna baština Imotskog kraja*, diplomski rad, Zadar, 2012. (mentori: mr. sc. Radomir Jurić, dr. sc. Josip Vidaković)
34. Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Imotski, 1991.
35. Ujević, Ante, *Kratki pregled povijesti Imotske krajine*, u: Glibota, *Imotski zbornik I*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 1992. 9-33.

Sažetak

Naslov rada *Tradicijska kultura u suvremenoj etnografiji Imotskog kraja* upućuje na njegov glavni argument – bilježenje usmenoknjiževne baštine Imotskog kraja te njene klasifikacije s obzirom na uvriježene kriterije. Radom na terenu prikupljen je raznolik spektar usmenih sadržaja svjetovnog i duhovnog te, kao posebne kategorije, mitskog karaktera.

U uvodnom dijelu rada predstavljena je Imotska krajina, njena lokacija, podrijetlo naziva, povijeni kontekst, a potom i nematerijalna kulturna baština.

Središnji dio rada objedinjuje terenski zapis običaja i prepričavanja iz svakodnevnog života s najčešće jednostavnim, ali zanimljivim umjetničkim tvorevinama (epske usmene pjesme, predaje, molitve, gange, anegdote te mnogi drugi oblici). Precizno vrijeme nastanka pojedinog terenskog iskaza najčešće je teško pretpostaviti, no kad starija populacija kazivača kaže da je zabilježeni sadržaj čula od starijih predaka, onda se može zaključiti da jedan dio ovog korpusa pulsira već više od stotinu godina. Također, osim što svi zapisi etnografskim angažmanom ostaju trajno zabilježeni i sačuvani od zaborava, u isto vrijeme svjedoče i o osebujnom mentalitetu imotskog podneblja.

U završnom dijelu izneseni su osnovni podatci o broju kazivača i vremenu bilježenja, predstavljene su najučestalije stilske karakteristike kazivačevih iskaza te je zaključeno općenitim osvrtom na diplomski rad.

Ključne riječi: Imotska krajina, tradicija, narodni običaji, usmena predaja, usmena pjesma.

Summary

POPULAR CULTURE IN THE CONTEMPORARY ETHNOGRAPHY OF IMOTSKI REGION

The title of the thesis *Popular culture in the contemporary ethnography of Imotski region* refers to its main argument – recording the heritage of oral literature from Imotski region and its classification within the given criteria. By working in the field a diverse range of oral

content has been collected, with secular and spiritual characteristics, and mythical as a special category.

In the introductory section of the thesis Imotski region is introduced, its location, origin of the name, historical background, and afterwards intangible cultural heritage.

Central part of the thesis combines field records of customs and hearsays from everyday life with mostly straightforward, but interesting artistic forms (epical oral poems, traditions, prayers, ganga, anecdotes and numerous other forms). Precise creation time of particular field record is generally hard to assume, but when older population of storytellers say that they heard the recorded content from older predecessors, then we can conclude that part of these records are in circulation for more than a hundred years. Moreover, besides the fact that all records are permanently captured and saved from oblivion by ethnographic engagement, they at the same time demonstrate the peculiar character of Imotski region.

Final part consists of basic data about number of narrators and time of recording, the most frequent stylistic features of narrators stories are introduced, and it is concluded with general review of the master's thesis.

Keywords: Imotski region, tradition, customs, oral tradition, oral poem